

DE VOORMALIGE STAD REYMERSWALE

Door C Hollestelle

*Overgenomen uit St Geertruydsbronne
Jaargangen 1932, 1933 en 1934*

ROMERSWALE

Inhoud

Inleiding	4
Ontstaan	4
Naam	5
Plattegrond	14
Kerk	18
Kloosters	20
Hervorming	23
Gasthuis	25
Stadhuis	27
Waag	28
School	28
Gilden	31
Kerkelijke gilden	31
Wereldlijke gilden	32
Bedrijvigheid	35
Meekrap	35
Zoutnering	36
Molens	38
Strijd	39
Jan van Renesse	41
Jan van Avennes	46
Malcontenten	46
Vredesverdrag	50
Hoeksche en Kabeljauwsche twisten	53
Bloeiperiode	54

Schilderstuk	59
Stadsbranden	60
Stormvloeden	61
5 november 1530	61
2 november 1532	63
Oorzaak en schuldigen	64
Herstelplannen	65
1546	67
12 januari 1552	67
2 november 1552	68
12 januari 1557	68
1 November 1570	68
Tachtigjarige oorlog	69
Slag bij Reimerswaal 29 januari 1574	73
Pacificatie van Gent	76
Wederopbouw	76
Herstel van waterkeringen	77
Stormvloed 8 maart 1625	84
De stad wordt verlaten	86
Beroemde personen	87
Tot slot	88
Opmerkingen bij deze ‘herpublicatie’	89
In Memoriam Cornelis Hollestelle.	90

DE VOORMALIGE STAD REYMERSWALE

Inleiding

De plaats, die tot onderwerp van dit opstel is gekozen, behoorde éénmaal tot een der aanzienlijkste van ons gewest, doch is thans sinds een drietal eeuwen door noodlottige oorzaken ten onder gegaan. Haar oorsprong verliest zich in den donkeren nacht der middeleeuwen en eerst later toen zij eenigszins tot aanzien was gekomen, wordt van haar bestaan melding gemaakt. Menig opstel en gedicht is aan haar nagedachtenis gewijd en bij het lezen van deze stukken wekken zij tragische gedachten bij ons op, omdat zij de verdwijning bevatten van een bloeiende gemeente en een bevolkte landstreek, waarvan de stad als 't ware het centrum is geweest.

Slechts enkelen der historie-schrijvers hebben haar in haar bloeitijd gekend en de mededeeling van hen, die later aan haar de aandacht hebben geschonken, berusten op overleveringen en gegevens uit geschriften of op hetgeen zij nog op het terrein waar ze éénmaal bestond van haar grondslagen hebben kunnen ontdekken.

Weinig is er thans meer over van hare oude fundamenten op de naakte zandbanken der Ooster-Schelde bekend onder den naam van Speelmansplaten.

Ontstaan

De oorsprong der stad hangt samen met de inpoldering van deszelfs gebied of met dat gedeelte van Oostelijk Zuid-Beveland, dat in zijn

geheel bekend was onder den naam *van Breede-Watering beoosten Yerseke* aldus in tegenstelling genoemd met de *Breede Watering bewesten Yerseke*, die thans nog een zelfstandig lichaam vormt. De grens tusschen de beide wateringen liep toen in het midden van een stroompje of de Yerseke Ee, dat in verbinding stond met den rivier-arm der Wester-Schelde de Hinkelinge, en uitmondde in de ooster-Schelde en later aldaar door den Yersekschen dam is afgesloten.

Naam

De meeste der vroegere schrijvers hadden de gewoonte bij hun opstellen een verklaring te geven van de eigennamen, waarover het onderwerp van hun opstel liep, zoo is er door hen naar den oorsprong van den naam van Reymerswale veel gezocht; ook de verschillende schrijfwijzen van Rommerswael, Roemerswale, enz. heeft daartoe aanleiding gegeven. Sommigen waren van meening als zou de naam zijn ontleend aan een vroeger bestaan hebbende sterkte der Romeinen, doch ik acht zulks niet waarschijnlijk, daar de landstreek, waarin de plaats gelegen is geweest, ten tijde der Romeinen nog onbedijkt land was.

Ook den naam in verband te brengen met het gedeelte der Schelde bekend als de Roompot (*Romanus portum*) is m.i. niet aannemelijk, daar deze eerst veel verder stroomafwaarts aldus wordt genoemd. Meer waarschijnlijk is het, dat een zeker persoon *Reymer* geheeten, de oorspronkelijke bezitter van de plaats, waar de stad werd gesticht, is geweest, te meer ligt zulks voor de hand daar de naam *Reymer* of *Reymaer* in de oude rekeningen der grafelijkheid van beoosten- en bewesten Schelde vaak voorkomt. Reeds in een oud werk wordt deze

zienswijze gedeeld en hiermede is ook in overeenstemming het tweeregelig versje van A. Hofferus ¹⁾)

*“Een Reymer, die weleer dit drassig land bezat
Heeft, zoo de fabel luidt, getimmerd deze stad”*

Meer zekerheid heeft men omtrent den uitgang -wale in meer plaatsnamen voorkomende ; als in Klaaswaal, Waalwijk en vroeger ook In Zwartewaal in het verdronken land van Zuid-Beveland en in Beverswale bij Axel, waarvan enkele zijn ontleend aan de rivier de Waal, welker naamsafleiding weder een gelijken oorsprong heeft. Het woord komt meestal voor in de beteekenis van wiel of weel waardoor een kolk, door overstorting en neren van het water gevormd, wordt aangeduid.

De ouderdom eener plaats kan soms ook worden afgeleid uit de omstandigheid of zij al dan niet op opgeworpen hoogten of terpen is gebouwd. De oudste steden, dorpen en gehuchten, ja zelfs hofsteden waren ter beveiliging tegen overstroming op dergelijke verhevenheden aangelegd. Doch noch op den plattegrond der stad van ± 1560 vervaardigd door den bekenden geograaf en landmeter van Karel V, *Jacob van Deventer*, noch op het terrein waar zij éénmaal heeft bestaan is zulks meer na te gaan. Wel wordt in de oude bescheiden van een “oprit” bij de Vischmarkt gewag gemaakt, doch deze kan ook wel een klimmende toegangsweg naar het havenplateau of de wallen zijn geweest.

¹ Het boekwerk, waarin dit voorkomt, is getiteld “Die Historie Belgis, die men anders noemen mach de Spieghel der Nederlandsche Oudheyt door Marten Vaernewyck”, gedrukt te Gent in 1574, [IVe Afdeeling- pagina 105](#).

Kaerte van Zuytbevelandt beoosten de Hersek-Ge.

voor den jare 1530.

(Thans grootendeels vormende de zoogenamde
Yerssche Mossel- en Oesterbanken
in de Ooster-Schelde).

[Klik hier voor een
verdere uitvergroting](#)

Wij kunnen dus weinig uit de bestaande kaarten of afbeeldingen omtrent haar eerste bestaan te weten komen en moeten ons dus bepalen tot datgene wat de oude bescheiden ons mededeelen. Het eerst vindt men den naam Reimerswala daarin genoemd en wel in een oorkonde van April 1214 ²). in dit stuk wordt gezegd, dat *Wouter van Cruiningen* tot heil der zielen zijner overleden echtgenooten aan de abdij van Ter Does eenige moeren schenkt, welke omschreven worden, ten oosten te grenzen aan Everrods Krike, ten noorden aan Reimerswala, ten westen aan Botmelosa Kine en ten zuiden aan Everreward en Scoude.

Bij vergelijking van de namen en begrenzingen met die, welke op oude kaarten voorkomen van het Verdronken land van Zuid-Beveland, waarvan in het jaar 1897 door mij ook een teekening werd vervaardigd, komt men tot de conclusie, dat de hiervoren bedoelde gronden en moeren moeten gelegen zijn geweest in de uitgestrektheid, welke onder den naam van “De wilde moer” bekend stond en ten zuiden de stad Reymerswale was gelegen.

De meeste historie-schrijvers melden ons geen oudere aanteekeningen omtrent haar te bezitten dan 1230. Doch afgaande op hare beteekenis en in aanmerking nemende, dat er wel geruimen tijd noodig zal zijn geweest om tot aanzien te komen, moet haar stichting stellig veel vroeger of wel in de X^e of XIe eeuw hebben plaats gehad. In een charter van 1253 vindt men haar weder als Reymerswaal vermeld. Zij wordt daarin genoemd in verband met de oneenigheden of de “Punten van verschil” tusschen Vlaanderen en Holland, over de uitlegging en nakoming van het verdrag van 1250, regelende de geschillen tusschen

² Mr. L.Ph.C. van den Bergh, [Oorkondenboek van Holland en Zeeland](#), Deel I, pagina 141.

Graaf *Willem II* van Holland en *Margaretha van Vlaanderen* omtrent Zeeland ³).

Reeds kort na het sneuvelen van Willem II vervaardigde zijn broeder *Floris*, als ruwaard van Holland, wegens de minderjarigheid van 's Graven zoon op 16 Maart 1256 van uit “Rinmaswale” een verbod uit aan zijn ontvangers van de beden in Zeeland om schatting te vorderen van 60 Gemeten land door den overleden Graaf aan de abdij van St. Bernard geschonken ⁴). Uit de aanduiding der plaats van waaruit dit bevel werd uitgevaardigd, valt af te leiden, dat er alstoen te Reymerswale reeds een burcht of adellijk verblijf moet geweest zijn, waarin de graaf zijn intrek heeft kunnen nemen.

Omtrent hare omgeving worden wij weder nader ingelicht door een charter van 12 Augustus 1292, waarin over een overdracht van 42 Gemeten land van de familie *Kanseken* tot haar grondgebied behorende aan graaf *Floris V* wordt gehandeld en waarvan de verkoop in een volgende oorkonde van den 13^{en} Augustus van dat jaar door haar schepenenbank wordt bevestigd ⁵). In genoemd stuk wordt gezegd: “*Alle dit voerghenomedede lant legghet tusschen Vornezee ende Ymmendilve ende Zutdike ende Nordike int ambachte van Reymerswale*”.

Doch men heeft met de naamspelling uit die dagen soms nog al zonderling omgesprongen en zoo ik mij niet vergis hebben wij onder het bedoelde gebied te verstaan het land gelegen tusschen den Noord- en den Zuidoost van de polders van Reymerswale en te gelijk bespoeld door de Vernouts Ee in het Westen en de Ymmendulve in het Oosten.

³ Mr. L.Ph.C. van den Bergh, Oorkondenboek van Holland en Zeeland, Deel I, [pagina 277](#) en [307-309](#).

⁴ Ibid. [Deel II, pagina 1](#).

⁵ Ibid. Deel II, [pagina 380 en 381](#).

Het aangekochte gebied bleef in het bezit der Hollandsche graven en werd later zelfs uitgebreid, hetgeen blijkt uit de rekening van *Jan Heynricszoon*, rentmeester der grafelijkheid van Zeeland bewesten Scheld, van 14 Juli 1331 tot 7 April 1333, waarin het ambacht, dat de graaf in deze heerlijkheid bezat, wordt opgegeven groot te zijn 126½ Gemet 10 roeden ⁶).

Toch had dit gebied toen ter tijde reeds zijn eigen Heeren. Als zoodanig worden in den aanvang der XIVe eeuw vermeld *Kervinck en Claes Kervinckz, van Reymerswale* en diens zonen *Hollander, Wolfert, Gillis en Boudewijn*. Uit de verantwoording der gelden bij de voldoening hunner beden aan den bovenbedoelden Rentmeester blijkt, dat zij bijna 268 Gemeten ambacht bezaten in het Oudeland, ongeveer 88 Gemeten in het Oosterland en nagenoeg 14 Gemeten in Dyckwael bij Vernouts Ee. Voorts waren zij eigenaars van buitengronden langs de dijken van genoemde landen en deelgerechtigden in de meeste ambachten van Oostelijk Zuid-Beveland.

Uit de benaming van bovengenoemde gedeelten lands gelegen in het ambacht van Reymerswale valt af te leiden, dat het Oudeland of de kern, waarin de stad gevestigd is geweest, het eerst moet zijn bedijkt geworden en dus de strook langs de Vernouts Ee daarentegen in later tijd moet zijn beverscht.

Behalve de hier aangehaalde onderdeelen van het gebied zijn daartegen later nog meer aanwassen of schorren droog gelegd. Men vindt enkele polders daardoor gevormd geworden op het tevoren gemelde kaartje van de watering beoosten de Yerseke-Ee aangeduid als de St. Anna- en de Hanekraij-polder, doch het is niet mogelijk alle latere aanwinsten hier mede te deelen, te meer daar hun eigenaardige benamingen en ligging niet volledig bekend zijn.

⁶ [Rekeningen der Rentmeesters van Zeeland](#) onder het Henegouwsche Huis door H. G. Hamaker.

Wij willen daarom overgaan tot de beschouwing der stad zelve, die echter in een **charter van 1336** nog als een dorp vermeld staat ⁷⁾. In dit stuk toch wordt gezegd, dat graaf *Willem III* haar dezelfde voorrechten van tolvrijheid te Dordrecht heeft geschonken als vóór dien aan de stad Tholen waren verleend. Ook wordt de plaats als zoodanig vermeld in een oorkonde van 7 November 1359, waarbij Hertog *Albrecht van Beieren* haar het recht verleent, dat men bij haar vierschaar misdadigers zou mogen aanklagen en gevangen zetten ⁸⁾. Door hare ligging aan het vaarwater was zij de sleutel der Ooster-Schelde en had dus ook een haven, die reeds vroeg tegen vijandelijke aanvallen beschermd moest worden.

In een **charter van 1 April 1374** wordt medegedeeld, dat hertog *Albrecht van Beieren* de stad alstoen vergunning had gegeven hare kom door muren en vestingwerken te omgeven of zooals men zich destijds uitdrukte te mogen "*begraven*". Hij heeft haar alstoen ook vele voorrechten en vrijheden alsmede een eigen rechtbank geschonken ⁹⁾. Van dien tijd af is Reymerswale ook aan te merken als stad, al zal zij aanvankelijk ook maar als zoogenaamde smalstad hebben gegolden.

Doch al was de plaats nu van eenige beteekenis geworden en waren binnen hare wallen reeds voorname bouwwerken verrezen, waaronder de kerk, de waag en het Huis van Heer *Wolfert*, het eigenlijke kasteel, zijnde het verblijf der ambachtsheeren, lag buiten de ommuurde veste,

⁷ F. van Mieris, Groot charterboek der Graven van Holland, van Zeeland en Heeren van Vriesland. [Deel II, pagina 587](#).

⁸ F. van Mieris, Groot charterboek der Graven van Holland, van Zeeland en Heeren van Vriesland. [Deel III, pagina 112](#).

⁹ Ibid. [Deel III, pagina 177](#).

namelijk te Loodijke, welke plaats men ook op de [hiervoren genoemde teekening](#) van mij vindt aangeduid.

Reeds in een **charter van 1365** wordt van dit slot gewag gemaakt.

Daarin wordt gezegd, dat Heer *Boudewijn van Reymerswale* en zijn echtgenoot *Catheline van Wulpen* aan hertog *Albrecht van Beieren* opgedragen hebben het kasteel met den toren en de erve en alles wat binnen deszelfs grachten lag met een Gemet boomgaard genaamd Berckenrys, te samen groot 113 Gemeten ⁹⁾. Zij ontvingen echter dit goed weder in leen terug, onder bepaling, dat het na hun overlijden zoude komen aan hun zoon *Claas Kervinck* en in het geval dat deze zonder wettige kinderen kwam te overlijden zoude overgaan op diens oudsten broeder of zuster en bij gemis of afsterven van deze op den oudsten erfgenaam, mannen voor vrouwen.

Niettegenstaande het ambacht aldus een goed of onversterfelijk leen der Heeren van Reymerswale was geworden, heeft omstreeks 1310 *Willem Hollander van Reymerswale* het kasteel met zijn erve aan Hertog *Albrecht van Beieren* verkocht, waardoor het belangrijkste gedeelte van het ambacht weder bezit werd der grafelijkheid.

Het stadswapen dat een zwaard van zilver op een schild van keel voorstelde, werd na dien tijd met dat *van Beieren* vermeerderd.

Een afbeelding daarvan, zooals het voorkomt op de wapenkaart in de [kroniek van Zeeland](#) door Mr *M. Smallegange* van A⁰ 1696 is hierbij afgebeeld ¹⁰⁾.

¹⁰⁾ Hier werd gekozen voor een ingekleurde afbeelding uit [Wikipedia](#)

Of hertog *Albrecht* door dezen koop de rechten van den ambachtsheer heeft verkort wordt nergens vermeld, waarschijnlijk is dit echter wel het geval geweest, doch uit het vorenstaande schemert door, dat de Ambachtsheer zoowel als de stad zelve destijds in slechte financieele omstandigheden hebben verkeerd. Zulks blijkt ook uit den verkoop van eigendommen.

De graaf heeft ook medegewerkt om de gemeente uit de moeielijkheden te helpen door deze in 1379 een kwijschelding te verleen van een schuld van 10.000 oude schilden = f 31500. Opmerkelijk is het, dat omtrent dezen tijd een zekere *Henric Jansz. van den Oosterlande*, aldus genoemd waarschijnlijk naar het Oostelijk gedeelte van het land, meer en meer op den voorgrond treedt. Deze was op 27 Maart (Donderdag na St. Catharinadag) 1376 gehuwd met *Margarieta*, bastaarddochter van een nicht van den Hertog, waardoor deze van hem belangrijke voordeelen verkreeg.

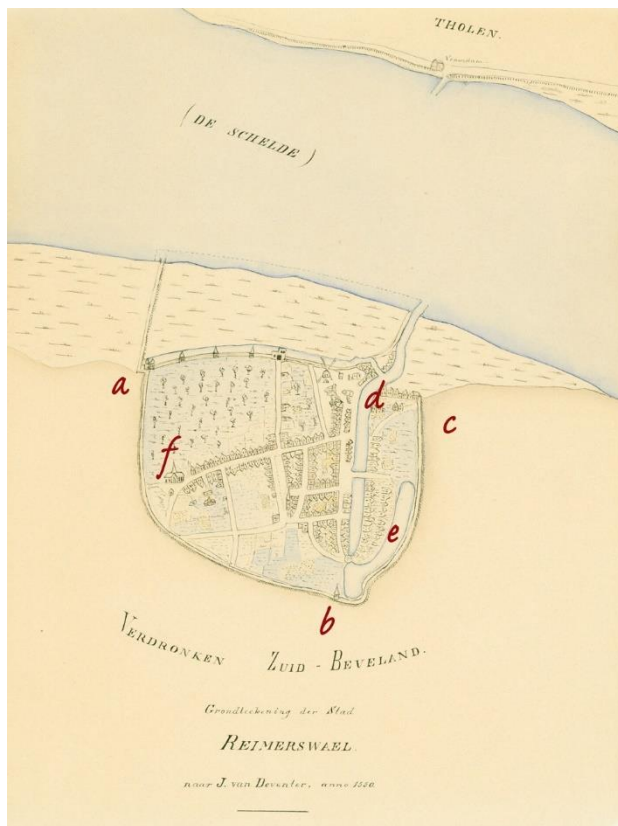
In 1404 bepaalde graaf *Albrecht*, dat diens goederen te Reymerswale, bestaande in twee achtendeelen tarwe op den molen, de inkomsten van het veer op Bergen op Zoom en de waag bij zijn overlijden zouden overgaan op de kinderen uit genoemd huwelijk gesproten. Daar de stad weigerachtig bleek de schatting uit deze eigendommen voortvloeiende aan de bovengenoemde eigenaren te voldoen, werd deze daartoe door den Hertog gedwongen door in datzelfde jaar nog te gelasten, dat alle schepen der poorters, die met hunne lading de grafelijke tollën passeeren wilden, moesten worden opgehouden, totdat de verschuldigde bedragen zouden zijn voldaan.

Dat deze familie er zich op heeft weten te werken, blijkt ook later uit de benoeming van *Jan Hendrikszoon van den Oosterlande* in 1437 tot baljuw van de stad. Vermoedelijk was hij dezelfde, als die in 1426 met zijn broeder *Wolfert*, balling werd onder Hertog *Philips van*

Bourgondië, tijdens zijn kampen om het gezag in Zeeland met gravin *Jacoba van Beieren*.

Plattegrond

Omtrent de plaats zelve zijn ons slechts weinig zaken uit dien tijd bekend. Volgens een mededeeling in de beknopte beschrijving door A. Loosjes Pz.¹¹⁾ werd zij in 1369 gemeten. Zij werd alstoen bevonden een omtrek te hebben van 664 Roeden, dit is, de Blooische maat tot grondslag nemende een lengte van 2401,46 M.,

bevattende een oppervlakte van 91 Gemeten 156 Roeden land. Neemt men daarbij aan, dat de vorm na dien tijd niet belangrijk is gewijzigd en alstoen nog was als die op den plattegrond volgens het kaartje van *J. van Deventer* is voorgesteld, dan verkrijgt men door berekening een inhoud binnen de muren van ± 109 Gemeten of 43 H.A.¹¹⁾

De vestingwerken waren aan de rivierzijde met muren voorzien, die door rondeelen blokhuizen en op de hoeken door torens waren beschermd (a-d), aan de landzijde waren het aarden wallen (a-b-c),

¹¹ [Ewoud van Lodijke of de ondergang van Romerswaal](#) en beknopte beschrijving van de stad door A. Loosjes Pz. Bladz. 100.

zoals op den plattegrond en de oude gravures te zien is. In de ommuring of omwalling waren drie poorten, welke toegang tot de stad verleenden namelijk de West-, de Zuid- of Koepoort en de Oost- of Waterpoort ook wel Vrouwenpoort genoemd.

Vergelijkt men den plattegrond van *J. van Deventer* van ± 1560 met het [aanzicht der stad van den westkant](#) voorkomende in de [kroniek van Zeeland van Mr M. Smallegange](#), dan valt het ons op, dat de laatstgenoemde afbeelding straten en gebouwen vertoont, die op den eerstgenoemden plattegrond niet zijn terug te vinden. De reden hiervan moet m.i. gezocht worden in den op 31 Augustus 1558 aldaar plaats gehad hebbenden geweldigen brand, de laatst bedoelde gravure moet dus van latere dagteekening zijn ¹²).

Als openbare pleinen en straten binnen de veste worden in de bescheiden vermeld de Markt, de Vischmarkt, de Heeren-, de Hoog-, de Benne-, de Brug-, de Smits-, de Nieuw-, de Kerk-, de Maar- en de Stoofstraat, verder worden daarin nog genoemd het Molenslop en de Kade ¹³).

Uit de benamingen zijn slechts enkele op den plattegrond met eenige zekerheid aan te wijzen namelijk de Markt, de Kerk-, de Brugstraat, het Molenslop en de Kade, de overige zijn slechts bij name bekend. Ook kan men op de teekening duidelijk de ligging van de haven (d) en het Molenwater (e) en den watermolen (b) bepalen.

Dit molenwater diende als reservoir, waarin het water bij vloed werd opgehouden om bij eb weder af te vloeien en daardoor een scheprad van den molen in beweging te brengen. De haven werd door vele schepen bezocht en de kaden boden een veilige losplaats zoowel voor visschers, als handelsvaartuigen aan.

¹² Zie hieromtrent ook de [Beschrijving der stad Reimerswaal](#) door A. Geluk Jz., na diens overlijden bewerkt door ir.F. Caland pag. 39.

¹³ Ibid. [pagina 18](#).

Ook was er in de nabijheid op de Schelde een veilige ankerplaats waar de schepen werden gepraaid of moesten wachten tot den grafelijken tol, waarvoor te Reymerswale een bijkantoor bestond, was voldaan. De stad had vanuit haar havenhoofd een veerdienst op Bergen op Zoom en twee op Tholen, waarvoor een aanlegplaats op Venusdam aan den Schakerlooschen dijk en een op den Broodeloospolder of het Botkensveer genoemd. De inkomsten dezer beide laatste veeren, kwamen echter laatstgenoemde gemeente ten goede, aan welke deze in 1462 tegen een zeer billijke som door Hertog *Philips van Bourgondië* in eeuwigen erfpacht waren gegeven ¹⁴).

De voor een visschersplaats onontbeerlijke vischmarkt bestond ook hier. Zij staat in de oude stukken bekend als de Oude Vischmarkt, waaruit men zou kunnen besluiten, dat er ook nog een nieuwere bestaan heeft. Zij was in de XVIe eeuw gelegen in de nabijheid der brug over de vest bij de haven.

Dank zij de gunstige ligging der stad aan de Schelde was de handel er steeds levendig. Ook de visscherij bloeide er en van daar uit werden voornamelijk visch, oesters en mosselen naar Brabant en België verzonden. Op welke voorwaarden de verkoop moest plaats hebben blijkt uit een daarvoor door Burgemeesters en Schepenen der stad gemaakte Keur voor het “*Ambacht van de vischbrug*” van 4 Januari 1482 bevattende een 40-tal artikelen ¹⁵). Volgens de bepalingen daarin vervat moest alle visch eerst ter markt gebracht worden voordat hij geveild mocht worden en de verkoopers waren verplicht zich aan de bepalingen te houden en hun geschillen aan het oordeel van den deken en de gezworene van het gilde te onderwerpen.

¹⁴ In het Jaar 1564 had echter de stad Reymerswale het veer op Venusdam voor vier jaren in pacht verkregen. Zie stadsrekeningen van Tholen.

¹⁵ [Het Recht der stad Reymerswale](#), uitgegeven door Mr. R. Fruin, pagina 3—7.

Op de Groote Markt werd ook druk handel gedreven in andere zaken, waartoe niet weinig had bijgedragen een privilege van graaf *Willem III* van het jaar 1315 en waarin o.a. ook de bepaling voorkomt, dat alle goederen uitgezonderd versche visch, die van uit Zeeland naar Brabant en omgekeerd zouden moeten worden vervoerd, eerst te Reymerswale ter markt moesten worden gebracht ¹⁶).

De ingezetenen hadden hun vaste marktdagen, bovendien had graaf *Willem V* hen in 1355 nog twee vrije jaarmarkten vergund, later werden deze op iederen Dinsdag, uitgezonderd als zij op heilige dagen vielen, ook voor vreemdelingen opengesteld.

Wat de openbare gebouwen en gestichten betreft, onder deze kunnen in de eerste plaats gerekend worden de kerken, kloosters, alsmede het raadhuis, welke zich binnen de kom der gemeente bevonden.

¹⁶ “[Ewoud van Loodijke of de ondergang van Romerswaal](#)” door A. Loosjes Pz., pagina 101.

Kerk

De hoofdkerk stond aan de Markt en een straat van dien naam leidde er heen, deze wordt op den te voren afgebeelden plattegrond aangeduid door de letter f.

Omtrent haar bouwtrant vindt men niets vermeld, uit de afbeelding van de stad, voorkomende in de [Kroniek van Zeeland](#) van Mr. M. Smallegange van 1696 zou men moeten opmaken, dat het een gebouw uit den renaissance tijd is geweest, en dat ten tijde, dat de afbeelding werd vervaardigd de oude kapittelkerk van de katholieken niet meer bestond, op den hiervoren genoemden plattegrond van ± 1560 is dan ook iets heel anders aangegeven. Op bedoelde gravure kan men zien, dat het een eenvoudig gebouw moet zijn geweest, dat geen grooten toren op het westeinde, doch alleen een torentje op het midden van het dak bezat. Vermoedelijk heeft het oorspronkelijke gebouw tijdens den Nederlandschen opstand tegen Spanje evenals die van het Oudeland, in het tegenoverliggende Schakerloo daardoor schade geleden.

De schrijver van "[Zeeuwsche Oudheden uit echte stukken](#)", Jacobus Ermerins, die op het laatst der XVIIIe eeuw de bouwvallen nauwkeurig heeft onderzocht, heeft de fundamenteen ervan nog kunnen meten en bepaald, dat de binnenwerksche afmeting was 85 bij 42 voet, dat is wanneer de Blooische maat is bedoeld: 25,58 bij 12,64 M. ¹⁷⁾ Het godshuis was zooals zij in de bescheiden wordt genoemd oudtijds nog slechts een parochiekerk aan welks hoofd een geestelijke of pastoor stond, het was ingedeeld bij het bisdom van Oud Munster te Utrecht en behoorde tot het Dekenaat van Zuid-Beveland, waarvan haar geestelijke landsdeken was.

¹⁷ Zie J. Ermerins Zeeuwsche Oudheden uit echte stukken, [deel IV pag. 52.](#).

Ingevolge een privilege van graaf *Willem VI* van 1413 moesten aldaar de geestelijke geschillen van het geheele daaronder ressorteerende gebied berecht worden. In 1534 was als zoodanig Heer *Pieter Speek* aangesteld, doch in November 1539, heeft Keizer *Karel V* bepaald, dat daar de gemeente door de overstromingen en door de bevolking moeilijk te bereiken was, de terechtzittingen voortaan te Goes moesten plaats hebben ¹⁸).

In gravin *Jacoba van Beieren's* tijd werd het godshuis tot een kapittelkerk verheven, waarvan de incorporatie door haar zelve in 1431 was geregeld ¹⁹).

De kerk was gewijd aan de *H.H. Petrus en Paulus* en stond eertijds in hoog aanzien, zij bezat verscheidene altaren, waarvan de voornaamste waren dat der *H. Maagd Maria*, van het Heilige Kruis, van *St. Jan den Evangelist* en de *H. Catharina*.

In den ommevang van het koor waren onderscheidene kapellen, die door de gilden werden onderhouden en waarin op gezette tijden diensten werden verricht. Zoo moesten bijvoorbeeld de zoutbereiders op 22 April telken jare een mis daarin laten celebreeren voor het St. Laurens altaar. Zij die tot het schuttersgilde behoorden, vergaderden er op bepaalde tijden en stortten hunne gebeden voor het altaar van *St. Sebastiaan*. Zulks geschiedde ook door de schippers voor dat van *St. Jacobus*.

Maar niet alleen de gildebroeders bedachten voor het heil hunner zielen de vicarien en jaardiensten in de kerk, ook aanzienlijke personen hebben haar belangrijke bedragen en voorrechten geschonken. Zoo vindt men aangeteekend, dat in 1383 *Bartholomeus Laurens*, cureit

¹⁸ Zie hiervoor "De Kerkelijke Rechtspraak in het Bisdom Utrecht", medegedeeld door Mr. J.G.C. Joosting en Mr. S. Muller Hzn, Deel III, 2e afdeling, pag. 704.

¹⁹ Zie inventaris van het oud-archief der Provincie Zeeland bewerkt door J.P. van Visvliet, [Deel II, Aflevering 2, pagina 166](#).

van Westkerke er een vicarie in de kerk stichtte met een altaar gewijd aan de *H. Jan Baptist*, dat een *Jacob Stogge Willemsz.* er op 20 Juli 1443 er een jaargetijde in besprak, dat *W. Coelgeenes* er in 1483 namens *Catharina Knappers*, zijn echtgenoot, er een geestelijke officie in vestigde, en ook *Cornelis Nicolaes* er op 4 September 1484 een jaargetijde in besprak ²⁰).

In 1495 wordt ook *Pauwels Jacobszoon van Couwerve* als bezitter van een kapelerie in genoemd godshuis met een altaar gewijd aan de *H. Barbara* genoemd ²¹), en in 1529 stichtte er *Herman Jansz*, van *Everswaard* een vicarie in mei een altaar gewijd aan *St. Sebastiaan* ²²). Ook was er een kapellerie van de familie *Oliphant* in gevestigd ²³).

Kloosters

Behalve de hierboven omschreven kerk met de geestelijke stichtingen daarin moeten ook de kloosters hier nog worden vermeld, waarvan een, dat der Zwarte Zusters, volgens den plattegrond, gelegen was ten Zuiden tegenover het kerkgebouw aan dezelfde straat van dien naam. Waarschijnlijk was dit het vroegere Huis van Heer *Willem Hollander-van Reijmerswale*, dat deze in 1387 verplicht was te verkoopen aan het Zwarte Zustersklooster.

Verder dient ook hier vooral vermeld te worden het Regulieren klooster genaamd: "Paradisis Mariae", hetwelk volgens zeker schrijver het eenige Windesheimer klooster is geweest, dat in Zeeland heeft

²⁰ Ibid. [Deel II. Aflevering I pag. 134](#), Idem 2e Aflevering, pag. [182](#), [233](#) en [235](#).

²¹ Rijksarchief depot in Zeeland. [De stukken in 1607 van de Hollandsche naar de Zeeuwsche rekenkamer overgebracht](#) door Mr. R. Fruin, pag. 270..

²² Jac. Anspach. Reimerswaal, geput uit de Navorscher XXXVIII, 1888, pag. 70.

²³ Deze familie vestigde zich later te Tholen.

bestaan ²⁴). Met dit laatste is men ook eenigszins nader bekend geraakt door het manuscript door den Heer *G.J. Gerard* op het laatst der XVIIIe eeuw in een der abdijen der Jezuïten te Brussel gevonden en waaruit blijkt, dat het in 1405 was gesticht en gebouwd in de nabijheid van den molen op een erf groot 3 Gemeten ²⁵).

Doch daar deze plaats binnen de veste te eng was, en bovendien open en bloot lag voor het gezicht van alle mogelijke vijandige bespieders van uit de wallen en van op den molen, werd het daarom in 1407 verplaatst naar een terrein buiten de Waterpoort, die daaraan zijn naam van Vrouwepoort ontleend had. Men kan evenwel, noch op den plattegrond der stad van *J. v. Deventer*, noch op de gravures voorkomende in de [Kroniek van Zeeland](#) door Mr. *M. Smallegange* van 1696 iets omtrent deszelfs ligging bespeuren.

De stichting was door den Raad en het volk der stad met medewerking van den invloedrijken burger *Johannes Beers* tot stand gekomen. Inzonderheid door den ijver en toewijding van *Johannes Gruterius*, die in 1414 tot aan zijn overlijden in 1439 aan het hoofd der stichting stond, nam deze zeer in bloei toe. Diens naam wordt zelfs bij latere schrijvers nog met lof vermeld. Ook na hem worden nog andere bekwame mannen, welke aan 't hoofd der stichting stonden, genoemd, waaronder *Aegidius van Bochereel*, Doctor in de Rechten, en *Cornelis van Crompvliet* dienen te worden gerekend.

Het klooster was door de aanzienlijken van Reymerswale met vele goederen begiftigd, waaronder ook genoemd moeten worden het Hof van Heer *Wolfert*, waarin het gebouw gelegen was. In 1425 was het in 't bezit van 50 Gemeten land, waarvan *Jan IV van Brabant* den prins van het convent der stichting vrijdom van schot en beden verleende

²⁴ Dr. R. C. H. Römer, [Geschiedkundig overzicht van Holland en Zeeland](#), de Kloosters en Abdijen in de voormalige graafschappen, pag. 553.

²⁵ Paradisus Mariae in Zelandia , Kon . Bibl . Den Haag , Coll . Gérard , 71 C 9

²⁶). Ook vrouw *Jacoba van Beieren* droeg het klooster een goed hart toe, zij vernieuwde (12 April 1435) de voorrechten en vermeerderde dezelve ²⁷).

Voor verdere bijzonderheden neem ik de vrijheid de lezers te mogen verwijzen naar het werk "[*Zeeuwsche Oudheden uit echte stukken*](#)" in 't licht gegeven door *J. Ermerins*, deel 4, waarin achterin een afzonderlijk hoofdstuk aan dit oude klooster is gewijd en eveneens wordt dit beschreven in de *Potamo Chorographie* van den Heer *J.B. Krüger* ²⁸).

²⁶ Groot charterboek der Graven van Holland, van Zeeland en de Heeren van Vriesland, door F. v. Mieris. [Deel IV, pag. 272](#).

²⁷ [Boergoensche charters](#) verzameld door Mr. P.A.S. van Limburg Brouwer, pag. 26.

²⁸ Potamo Chorographie [deel 1](#) en [deel 2](#).

Reimerswaal, door Jacob van Deventer ca 1560

Hervorming

Of de godsdienstige gebouwen tijdens den overgang tot de Hervorming veel van de zogenaamde sectarissen en inzonderheid van de beeldenstormers te lijden hebben gehad, vindt men niet vermeld. Doch blijktens een aantekening in een der oude registers van het stadsarchief hetwelk thans te Middelburg in het Rijksarchief berust, wordt daarin van troebelen inzake de religie gewag gemaakt.

Dat men in dit opzicht ook voor mogelijke gebeurtenissen op zijn hoede was, blijkt o.a. ook uit een stuk van 1567, waarin men vindt aangetekend, dat de reliquien bij verschillende particuliere personen waren ondergebracht of verborgen uit vrees voor de kerkrovers ²⁹). Doch niettegenstaande de strenge maatregelen tegen de aanhangers der nieuwe leer zoo hier als elders door de overheid en de geestelijkheid genomen, is deze gemeente toch reeds vroegtijdig tot de Hervorming overgegaan. Dat deze verandering van confessie binnen de veste zulk een kalm verloop heeft gehad, vindt zijn verklaring in het feit, dat gedurende den overgang de bevolking wegens onbewoonbaarheid ten gevolge van de verwoestingen door de Geuzen in 1573 aangericht en door overstromingen geteisterd, de stad had moeten verlaten en zich heeft moeten ophouden in plaatsen, die reeds tot de Hervorming waren overgegaan. Later, toen de rust was wedergekeerd en de schade aan de wallen was hersteld zochten de meesten hunne oude woonsteden wel weder op, doch zij hadden door anderen daartoe overgehaald reeds hunne oude leer vaarwel gezegd.

In 1582 vermeldt *J.W. te Water* in zijn werk getiteld “[Kort verhaal der Reformatie van Zeeland](#)” reeds [Christiaan Joes](#) als predikant; er wordt tevens bij gezegd, dat de gemeente tot de classis van Zuid-Beveland behoorde, doch in 1584 toen *Hermus Pot* er vaste leeraar was, behoorde zij onder de classis Bergen op Zoom en Tholen en is daarvan later tot de ondergang der stad niet meer gescheiden.

Gedurende den tijd, dat deze laatstbedoelde leeraar er het predikambt vervulde heerschte onder de ingezetenen vaak groote armoede, zoodat in December 1587 het kerkbestuur besloot, zich om steun tot

²⁹ Het Recht van Reimerswaal, uitgegeven door Mr. R. Fruin, [pagina 194](#).

de andere gemeenten behorende tot hun classis en die van Goes te wenden.

Hun leeraar, ten einde raad, gaf op de classicale vergadering te kennen de plaats te willen verlaten, doch op dringend verzoek der broederen is hij toch gebleven.

Na zijn overlijden in 1607 werd de gemeente gecombineerd met die in het Oudeland van Schakerloo en werd *Zegerius Pit* van Molenaarsgraaf er als predikant beroepen. Hij diende de gemeente tot 1612 en vertrok vandaar als zoodanig naar Aardenburg.

Van 1612 tot 1620 vervulde Ds *Herbertus de Ridder* er het leeraarsambt, welke in laatstgenoemd jaar van standplaats wisselde met Ds *Samuel Schepens* te St. Annaland. Deze, de laatste predikant, achtte zich in 1625 binnen Reijmerswale niet meer geheel veilig. De kerkelijke bescheiden vermelden, dat op 16 October van genoemd jaar bij een inval van den vijand in de stad een aanslag op zijn persoon was gepleegd en zijn woning was geplunderd, redenen waarom hij voor zijn verblijf een andere gemeente op het eiland Tholen begeerde.

Dit werd door de Classis toegestaan en hem werd daarvoor het Oudeland in Schakerloo aangewezen mits hij den dienst in zijn gemeente zou blijven waarnemen en den titel van Predikant van Reymerswale zou blijven voeren. Na 31 Mei 1639 ³⁰⁾ verscheen hij echter niet meer in de Classis Bergen op Zoom-Tholen. Daar heeft hij de laatste jaren vóór en nà den ondergang der stad in 1632 gewoond.

Gasthuis

Onder de gestichten van liefdadigheid moet in de eerste plaats genoemd worden het St. Petrus gasthuis. Waar dit ter plaatse gelegen is geweest, is met geen juistheid te bepalen, doch waarschijnlijk moet

³⁰⁾ In origineel staat 1839; veronderstelde zetfout.

het in de omgeving der kerk of het Zwarte-Zustersklooster gezocht worden.

In het jaar 1461 zijn door zekeren *Godevaert Jansz* eenige landerijen aan deze stichting geschonken ³¹). Weinig vindt men echter verder omtrent haar bestaan vermeld, vermoedelijk zijn er de zwarte zusters wel behulpzaam in geweest.

Volgens het werkje van A. *Geluk Jz.*, uitgegeven door den Ingenieur F. *Caland* ³²), wordt het na het rampspoedige jaar 1530 [niet meer vermeld](#). Doch uit een contract door burgemeester en schepenen der stad van 1567 met *Vincent Walravensen*, schaliedekker te Bergen op Zoom gesloten, omtrent het onderhoud der leien daken, blijkt, dat onder de gebouwen die daarvoor in aanmerking kwamen worden genoemd de drie poorten met hun hoektorens, het stadhuis en accijnshuis, alsmede het gasthuis. Het was dus destijds nog wel degelijk nog aanwezig.

Maar niet alleen de zieken, ook de armen werden door de overheid geenszins aan hun lot overgelaten. Daarvoor zorgden de Heilige Geestmeesters, die de goederen en gelden beheerden, door weldadige lieden daarvoor afgezonderd of bij hun verscheiden gelegateerd. Onder dit bezit was ook eenig bouwland in 1518 geschonken door *Catharina Knappers*, weduwe *Coelgeenes*; ook wordt vermeld, dat zekere *Pieter Anthonisz. van der Schore* in 1570 daarvoor de helft zijner bezittingen had bestemd ³³).

Ten einde de werkelijke behoeftigen te leeren kennen bij het uitdeelen van lakenen, ingevolge den uitersten wil van Heer *Marinus Bernartssen*

³¹ Zie J.P. van Visvliet [Inventaris van het Oud-archief der Provincie Zeeland](#), Deel II, 2e Aflevering, pagina 196.

³² [Beschrijving der stad Reimerswaal](#)

³³ Zie J.P. van Visvliet [Inventaris van het Oud-archief der Provincie Zeeland](#), Deel II,, 3e Aflevering, pagina 444.

in leven deken en provisor te Reymerswale, moesten deze jaarlijks op *St. Simon en Juda's* dag, zijnde den 28 October, voor het St. Maartensaltaar verschijnen, teneinde hun evenredig deel daarvan te ontvangen.

Stadhuis

Onder de openbare gebouwen, ten dienste van het bestuur en de rechtspraak moet in de eerste plaats het stadhuis worden genoemd.

Men vindt daaromtrent vermeld, dat het oudste als zoodanig bestemde gebouw in het jaar 1450 door brand werd vernield.

Waarschijnlijk is reeds spoedig een nieuw raadhuis of een weder optrekking van het eerste tot stand gekomen. Doch noch omtrent de tijd der stichting noch omtrent haar bouwmeesters of bouwtrant is iets bekend. Betreffende hare inrichting vernemen wij slechts, dat er ruimten waren afgezonderd voor de vierschaar, de secretarie en de wees- en boedelkamer en dat het was voorzien van een torentje en een uurwerk en een luidklok.

In het eerste gedeelte der XVIe eeuw werd er een gevangenis bijgebouwd zijnde *“een stercke vierkantige toren met twee welfsels d'een boven d'ander”* die daarenboven nog door een hoogen muur omgeven was, *“opdat men tot de gevangenen, geen toeganck ofte sprake zal hebben”* en waartoe Karel V op 22 October 1519 de stad vergunning had verleend lijfrenten te verhoogen ter bestrijding der uitgaven daarvoor benoodigd ³⁴).

In de benedenverdieping van het gebouw trof men een hal aan, waarin de wevers hunne lakens uitstalden en te koop aanboden en ook was er een nederhalle, die bestemd was voor de vleeschhouwers.

Waar dit raadhuis ergens binnen de kom der gemeente gelegen is geweest kan men uit den plattegrond van *J. van Deventer* niet bepalen, doch waarschijnlijk aan de Hoogstraat.

³⁴ Ibid. Aflevering 2, [pag. 301](#).

Op den [plattegrond van J. v. Deventer](#) van ± 1560 is aldaar wel een gebouw met een torentje aangeduid, doch verder ontbreekt mij nadere aanwijzing.

Waag

Verder bezat ook deze plaats evenals zoovele andere in die dagen een waag- of weeghuis waarin de te verhandelen goederen en waren gemeten en afgewogen werden met geijkte maten en gewichten. De daaraan verbonden inkomsten vloeiden in de stadskas en werden telken jare verpacht volgens een in 1510 door het bestuur vastgestelde ordonnantie ³⁵).

School

Aan het onderwijs werd ook de noodige aandacht gewijd, daarvoor zorgde de stadschoolmeester met zijn hem ten dienste staande hulponderwijzers, waarvan reeds vroeg wordt gewag gemaakt. Reeds in 1351 gaf graaf *Willem V van Beieren* de school en het schrijfbambacht na het overlijden van meester *Gerraerd* aan diens zoon *Willem*. In 1497 verbond de pastoor van Reijmerswale bij de opneming van een vicarie ten behoeve van de officianten of habitanten daaraan het onderhoud van twee schoolmeesters, waaronder één zangmeester.

Het onderwijs werd nog door andere corporaties financieel gesteund. Het salaris van het personeel was destijds niet hoog, hetgeen blijkt uit de aanstelling van *Hendric van Cuyck* als schoolmeester in 1567 en uit die van *Paulus Verhagen* in 1570 ; aan den laatstgenoemden werd behalve zijn huishuur vanwege de stad slechts 6 £, en vanwege den Heiligen Geest 1 £ 10 S. toegekend, terwijl hij van ieder kind nog 14 stuivers 's jaars aan schoolgeld kon eischen, uitgezonderd van degenen

³⁵ “Eenige Zeeuwsche Oudheden uit echte stukken opgehelderd en in het licht gebracht” door J. Ermerins, [Deel IV, pag. 52](#).

onder hen welker ouders armlastig waren en aan wie hij kosteloos onderwijs moest verstrekken ³⁶).

De ligging van het schoolgebouw is niet op den plattengrond of uit geschriften te bepalen. Wellicht was er geen gebouw voor aangewezen en gold evenals te St. Maartensdijk de bepaling, dat het hoofd zelf voor een lokaal voor het geven van onderwijs, moest zorgen.

³⁶ Zie “het Recht van Reymerswale”, uitgegeven door M.r. R. Fruin, [pag. 204](#) en [217](#).

Gilden

Evenals in andere steden bestonden ook hier verscheidene ambachten of gilden, die wij kunnen verdeelen in, kerkelijke en wereldlijke.

Kerkelijke gilden

Tot de kerkelijke moeten gerekend worden het *sacramentsgilde* en het *ambacht der brood- of cellezusters*.

- Het eerstgenoemde, dat door de geestelijken werd beheerd en waarvan een hunner deken was, had het oogmerk het bevorderen van godsdienstzin en het in contact brengen van het volk met de geestelijkheid. Door verschillende schenkingen van milddadige lieden was deze vereeniging in staat om op gezette tijden, brood en andere bepaalde levensbehoeften aan de armen te verstrekken.

Voor enkele afgestorvenen, waarvoor jaargetijden in de kerk gevestigd waren, verrichtten de geestelijken ook diensten ten laste van het gilde, doch voor alle overleden leden werden requiemmissen opgedragen.

- Wat het andere, het *gilde der brood- of cellezusters* betreft, dit mocht volgens de bepalingen deswege door de overheid gemaakt uit niet meer dan 15 leden bestaan, waarvan een hunner als mater moest fungeeren. Deze corporulle ³⁷⁾ had ten doel den zieken hulp te verleen, en te vertroosten. Voor het geval de zusters niet bezet waren, konden zij hun brood verdienen met het weven van lakenen, waartoe zij vergunning hadden verkregen van het stadsbestuur tot het opzetten van twee weefgetouwen. Voor de waarneming hunner godsdienstige plichten was voor hen in de kerk een bijzondere zitplaats afgezonderd.

Men vindt verder de statuten van dit ambacht omschreven in een

³⁷⁾ Dit lichaam, organisatie

keur door burgemeesters en schepenen vastgesteld op 4 December 1501 ³⁸).

Wereldlijke gilden

Van de wereldlijke gilden, als die welke op verweersmiddelen, ambachten, neringen en kunsten en wetenschappen betrekking hadden zijn bekend:

1. het ambacht der handboogschutters of het St. Sebastiaansgilde;
2. het ambacht der voetboogschutters of het St. Joris-gilde;
3. het ambacht der kloveniers of kolveniers of het St Hubertus gilde, ook genaamd “de jonge blomme”;
4. het ambacht van de drapeniers of het Sint Severusgilde, waarvan de oudste keure is gegeven door de Heeren van Reymerswale in 1363, doch welke door baljuw, burgemeesters en schepenen op 5 Mei 1497 werd vernieuwd;
5. het ambacht van de schoenmakers of der cordonniers, waarvan de oudste keur door de wet is samengesteld op 6 Maart 1473, dit gilde werd later in 1562 met dat der smeden vereenigd;
6. het ambacht van de vischbrug, waarvoor door laatst genoemd college een keure werd gemaakt op 4 Januari 1482;
7. het gilde van de “Rethoricken” of Rederijkers waarvan een keure is bewaard gebleven van 9 Januari 1483;
8. het ambacht van de wevers, waarvan nog een statuut bestaat van 4 December 1486;
9. het ambacht van de Timmerlieden, waartoe ook behoorden de metselaars, de stroodekkers, de wagemakers, de schilders en de glazemakers, waarvan een keur werd uitgegeven op 5 Januari 1490;

³⁸ [Het Recht der stad Reimerswaal](#), uitgegeven door M. R. Fruin, pg. 67.

10. het ambacht van de smeden, waarvoor op 9 Januari 1490 een gilde-brief werd uit gegeven;
11. het ambacht van de pannelieden of dat der zoutbereiders of het St Laurens gilde waarvan de keure door den Magistaat op 6 Juni 1491 werd vastgesteld ;
12. het ambacht van de vleeschhousers of het St Anthonius gilde waarvan den ambachtsbrief dateert van 26 Januari 1502;
13. het ambacht van de kleermakers of dat der naaiers, waarvan de nog aanwezige keur dateert van 26 Januari 1502;
14. het gilde van de lediggangers of het St Michiels ambacht, waarvoor de magistraat een ordonnantie uitvaardigde op 15 Februari 1505;
15. het ambacht van de schipsliden of de schippers of het St Jacobs gilde, waarvan een keur dagteekent van 18 April 1508;
16. het ambacht van de Coomaas of kooplieden of het St Nicolaas gilde, waarvan nog een keur aanwezig is van 6 Februari 1511 ;
17. het gilde van de bakkers of het St Oudebarts of St Adelbertus gilde met een ambachtsbrief van 20 Februari 1513.

Uit bovenstaande opsomming kan men met gerustheid vaststellen, dat binnen de veste geen poorter van eenigen welstand gevestigd was, die niet tot een of andere dier corporaties behoorde.

Elk dier gilden had zijn beschermheilige, waarvan eenige hiervoren zijn genoemd. De jaarlijksche rekeningen werden op de daarmede overeenstemmende heilige dagen afgehoord.

Telken jare traden de dekens en gezworens af en werden op voordracht van de leden door den magistraat benoemd, die alsdan hun eereteekenen in de kerk moesten inleveren waarmede de nieuw benoemden werden omhangen.

Elke gilde was gehouden een geheel jaar door een waskaars voor het sacrament-altaar en een voor dat van onze Lieve Vrouwe te stellen. Onder aan den voet van den kandelaar moest een houten bord worden gehecht, waarop het wapen van hun ambacht was geschilderd.

Later werden alleen de schippers en lediggangers van die verplichting vrijgesteld.

De leden dezer verschillende corporaties waren ook verplicht op sommige heilige dagen diensten voor de kerk te helpen verrichten, doch op den Meidag was er een groote processie, waarbij het sacrament moest worden omgedragen, waarvoor de gilden om de beurt waren aangewezen, die daarvoor twee toortsen beschikbaar moesten hebben. Uitgezonderd de schutters, lediggangers en de rederijkers hadden alle genoemde ambachten op handwerk, handel en bedrijf betrekking.

Wat de eerstgenoemden betreft n.l.: de schutters deze hadden een oefeningsterrein bij de Zuidpoort op een erf dat als Schuttershoven bekend stond.

De rederijkers waren de mannen, welke zich aan de kunsten en wetenschappen wijdden vooral werden door hen de tooneel, de dicht- en redekunst beoefend. Hun zinspreuk was "*In minnen verzaemd*". Zij lagen echter dikwijls met de kerkbesturen overhoop vooral was dit het geval na de Hervorming.

Tot de lediggangers of de renteniers behoorden de lieden, die zich wegens hun leeftijd of welstand uit het zakenleven hadden teruggetrokken, welke echter nog gaarne een of andere functie wilden bekleeden. Zij ontbraken dan ook zelden op een of andere bijeenkomst.

De kerkelijke gilden hielden met den overgang tot de Hervorming te Reymerswale evenals in de meeste plaatsen van Zeeland op te bestaan, de andere bleven tot aan den ondergang der stad gehandhaafd.

Bedrijvigheid

Meekrap

Evenals in de meeste streken van ons land en voornamelijk in ons gewest, dat met zijn zware kleigronden daarvoor bijzonder geschikt is, werd op de landerijen om de voormalige stad Reymerswale heen gelegen veel meekrap verbouwd.

Voor de teelt van dit gewas werden de kiemen van de moederplant afgetrokken en op het omgeploegde land op aardruggen of zoogenaamde bedden geplant en wanneer deze na ontkieming hun wasdom hadden verkregen, dat was na den groei, die één, twee of drie jaren duurde of liever gezegd die men zoolang deed voortduren als men noodig achtte, werden de krop met de tengels door de arbeiders of zoogenaamde meedelvers opgegraven en in daarvoor bestemde loodsen ondergebracht, gedroogd en van aarddeelen gezuiverd, om daarna in een inrichting of molen, die door paarden werd bewogen te worden fijngestampt.

Het aldus verkregen product moest dienen als verfstof van verschillende voorwerpen en vooral van weefsels en hun aldus ontvangen kleur was zeer goed tegen de inwerking van het zonnelicht en andere invloeden bestand.

De fabrieken, die voor deze bewerking waren ingericht noemde men meestoven of kortweg stoven, waarvan er ook één binnen de voormalige veste heeft bestaan en waaraan de Stoofstraat haar naam had ontleend.

Op den 19 September 1430 werd door burgemeesters en schepenen der stad een keur op deze “*neeringe*” van 37 artikelen vastgesteld ³⁹). Daaruit blijkt o.m., dat men al naar gelang de kwaliteit en zuiverheid van het product deze onderscheidde in gemeene-, ongeroofde en korte mede.

De tweejarige mede gold in den regel bij de boeren voor de voordeeligste en de beste.

Deze industrie, die voor de arbeiders veel werk medebracht en ook voor de aandeelhouders vaak goede winsten opleverde is later in het begin der tweede helft der XIXe eeuw te niet gegaan, door de uitvinding van het bereiden der aniline kleurstoffen uit teer en door gemis aan genoegzamen steun van de zijde der regeering.

Zoutnering

Maar niet alleen de meekrap maar ook de zel- of zoutnering verkeerde in de dagen van de opkomst der stad in grooten bloei, het aldaar bereide product had zelfs eenige vermaardheid boven, dat het welk uit andere plaatsen was betrokken.

Het zout werd aanvankelijk uit zeewater bereid. Daarvoor werden ovens gebouwd met bakstenen, die uit onze eigene klei waren gevormd, zoowel voor het steenbakken als voor het verwarmen, daarvoor werd turf gebezigd. Deze werd voor Reijmerswale gegraven uit de zoogenaamde Wilde-Moer, op het [teekeningetje bij dit opstel](#) in aflevering 3, Jaargang gevoegd ⁴⁰), nader aangeduid onder welker oppervlakte op eenige meters diepte zich een laag moer of derrie (darinck) bevindt, die na gedroogd te zijn een geschikte brandstof oplevert.

³⁹ Het Recht van Reimerswaal, Mr R. Fruin, [pagina 69](#).

⁴⁰ In deze weergave is er voor gekozen om de originele schetskaart van Hollestelle weer te geven ipv het [kaartje uit de St Geertruydsbronne](#). Deze is meer gedetailleerd en geeft het zelfde weer.

Op de daarvoor gespaarde ronde openingen van de hierboven genoemde ovens werden groote diepe pannen geplaatst, die ten deele met asch van turf op de zoogenoemde zelkasch waren gevuld. Nadat deze door het aansteken der brandstof waren verhit werd daarin zoutwater gegoten, dat zodoende snel tot verdamping werd gebracht.

Het daardoor gevormde ruwzout moest daarna nog worden gezuiverd en op de “*dénne*” gedroogd, waarna het overblijvende product onder den naam van klein of wit zout in den handel werd gebracht.

Later in de XVIe eeuw voerde men ook klip- of steenzout met zeeschepen uit Spanje en Frankrijk aan, dat voor Zeeland te Middelburg en Arnemuiden werd gelost en door kleine vaartuigen naar de andere plaatsen werd vervoerd.

Men maakte daarom onderscheid tusschen zelzout, gezoden uit zeewater en zout van zout of baaizout ⁴¹⁾). Ook Engeland leverde ons ruw zout. Dit laatste behoefde alleen in de zoutkeeten gezuiverd te worden.

Deze keeten van licht ontvlambaar materiaal opgetrokken stonden te Reymerswale met het oog op brandgevaar op het schor buiten de Waterpoort.

Het afkomende vuil en de asch werden verwijderd en op een in de nabijheid gelegen terrein gestort, dit afval-product hoopte zich op den duur tot heele heuvels op, die men nog hier en daar aantreft in de omgeving der plaatsen en welker bestanddeelen nog steeds als zelkasch ⁴²⁾ bekend staan.

⁴¹⁾ Beiden pleonasmen, doch men wist zich kennelijk niet duidelijker uit te drukken.

⁴²⁾ Zel-kasch = as (sintels) van de zoutwinning.

De personen, die zich met dit bedrijf bezig hielden noemde men pannelieden, de vrouwelijke arbeiders, die daarbij werkzaam waren heetten “*sietsriggen*” en het bedrijf zelve *keetneringe*.

Men kan een en ander daaromtrent lezen in de keur op het panneluyden-ambacht vastgesteld door baljuw, burgemeester en schepenen der stad op 6 Juni 1491.

Molens

Verder dienen onder de categorie van fabrieken en trafieken ook gerekend te worden de molens of maalinrichtingen bestemd voor de breking van het graan.

Van deze molens waren er twee soorten naar gelang zij gedreven werden door water- of windkracht. Van elk dezer bestond er één binnen Reymerswale zooals op den plattegrond der stad van *J. van Deventer* van ± 1560 te zien is ⁴³).

Van deze was de watermolen ongetwijfeld de voornaamste, deze werd bewogen door dat bij hoog water, dit werd opgevangen in een boezem of molenkom ook houwer genoemd, en bij laag water weder langs dezelfde opening werd afgevoerd, die door een zoogenaamde slagdeur kon worden afgesloten en waardoor een rad of tuimelaar geheeten in ronddraaiende beweging werd gebracht, dat verder ook het overige raderwerk bestaande uit een kamrad, dat aan dezelfde as van den tuimelaar was verbonden en een rondsel in werking stelde, waardoor de bovenste der beide molensteen in ronddraaiende beweging werd gebracht waartusschen het graan werd fijn gemalen.

Deze molen alsmede de molenkom is op den [bovengenoemden plattegrond](#) duidelijk te onderscheiden. De plaats was zoodanig gekozen, dat het afstroomende water zijn weg moest vinden door de

⁴³ Deze Plattegronden werden ingevolge een opdracht van 1558 van Koning Philips II, door J. van Deventer vervaardigd.

vaargeul naar de Schelde en dus tevens diende om door schuring de haven op diepte te houden.

De windmolens waarvan alleen er een binnen de stad bestond, hadden oorspronkelijk geen beweegbare kappen, doch waren met hun wieken naar de heerschende winden gekeerd. Later bouwde men molens, waarvan het geheele bovenste gedeelte om een as draaibaar was of zoogenaamde standaardmolens, zooals de hier bedoelde, welk bekend stond als de Noordmolen.

De Zuidmolen, die voor de inundatie van het land ook wordt vermeld werd later gesloopt en de geldelijke opbrengst der afkomende materialen werd besteed voor het herstellen der dijken.

Deze molens, die reeds in 1318 in de Rentmeesters rekening worden vermeld heeft Hertog *Albrecht van Beieren* op 9 Mei 1387 met de accijnzen voor een aanzienlijke som aan de stad overgedragen. De opbrengst daaruit voortvloeiende kwam alzoo na dien tijd de stadskas ten goede, alleen bleef er van wege de grafelijkheid nog een cijns van 100 £ 's jaars op drukken ⁴⁴).

Blijkens de stadsrekening van 1571/74 bracht de watermolen toen 24£ en de windmolen slechts 9 £ 's jaars aan huur op.

Strijd

Tot de geschiedenis terugkerende: de stad Reymerswale heeft daarin reeds vroeg een belangrijke rol gespeeld. Reeds in 1263 wordt zij vermeld in den slag op de nabijgelegen rivier de Vernouts Ee.

De aanleidende oorzaak in dezen strijd is uit de geschiedenis bekend, doch het is niet overbodig deze nog in 't kort hier te herhalen.

⁴⁴ Groot charterboek der Graven van Holland, van Zeeland en de Heeren van Vriesland, door Frans van Mieris, [Deel III, pagina 461](#).

Bij het sneuvelen van Graaf *Willem II* in 1256 tegen de Friezen was diens zoon *Floris* nog minderjarig en deze werd alstoen onder de voogdij van zijn oom *Floris* gesteld.

Deze ruwaard ⁴⁵⁾ vond echter bij een steekspel te Antwerpen in 1258 den dood.

Na dat noodlottig einde werd de voogdij opgedragen aan zijn zuster *Aleida van Holland*, weduwe van *Jan van Avennes* en dochter van *Floris IV*. Doch daar men niet gaarne in Holland het bewind alleen aan de handen van een vrouw toevertrouwde, werd haar als toeziende voogd *Hendrik III* van Brabant toegevoegd ; maar ook deze Hertog kwam in 1261 te overlijden, waarna *Otto II van Gelre* in zijn plaats werd benoemd. Daar deze Hertog zich te veel macht toeëigende lag hij spoedig overhoop met gravin *Aleida*. De oneenigheid tusschen hen liep zoo hoog dat beiden naar de wapens grepen.

Otto van Gelre verzamelde een leger en vloot te Dordrecht om daarmede de Zeeuwen, die de partij van *Aleida* hadden gekozen, te bekampen. Het is daarna tot een treffen gekomen in de Schelde voor Reymerswale, ter plaatse waar de Vernouts Ee uitmondde.

Melis Stoke zegt omtrent dit voorval in zijn rijmkroniek het volgende:

*“Doe ghingen si onghespaert,
Ende wapenden hen ten zelve male
Ende streken voer Remmerswale
Rechte voort de Vernoud-Ee
d'Andere quame bij Duvenee”*

⁴⁵⁾ Ruwaard, functionaris die namens de landsheer een stad of gewest bestuurde. Meer bepaald werd de term gebruikt voor een voogd of regent namens een vorst die niet in staat was te regeren. ([wiki](#)) Hier was het dus oom Floris die in Antwerpen omkwam.

Men kan het verloop van den strijd op het [kaartje gevoegd bij dit opstel](#) in de 3e aflevering van den 9^{en} jaargang ⁴⁶⁾ gemakkelijk volgen.

Jan van Renesse

Doch ook van andere voor de historie van ons land zoo gewichtige gebeurtenissen is de stad meermalen getuige geweest.

Zoo kunnen wij lezen in de boven aangehaalde kroniek van *Melis Stoke* en ook in de werken van andere historie-schrijvers, dat in 1298 *Jan I* te Reymerswale gekomen was, om eenige geschillen, welke gerezen waren tusschen Holland en Brabant te beslechten. Hertog *Jan II* van Brabant had zich te dien einde naar Bergen op Zoom begeven, van uit welke plaats de onderhandelingen over de kwesties zouden gevoerd worden, waarbij zekere *Jan van Renesse*, een Zeeuwsch edelman, als tolk zou fungeeren.

De geheele zaak was echter op het getouw gezet door een Zeeuwschen ridder met name *Wolfert van Borssele*, welke na den dood van Graaf *Floris V* (die door eenige misnoegde Hollandsche edelen in 1296 op de jacht zijnde, was gevangen genomen en omgebracht) zich tijdens de minderjarigheid van den erfopvolger toch als een zoogenoemde dictator had opgeworpen.

Daar een der hangende geschillen met den Hertog *van Brabant* ook op den bovengenoemden moord op zijn vader betrekking had en de ridder *Jan van Renesse* steeds goed bij den Hertog stond aangeschreven, zoodanig zelfs, dat deze hem nog op 7 November 1296 vrijdom van tol voor zijn gebied en Wester Schouwen verleend had, nam *Wolfert* de gelegenheid te baat hem uit 's Graven gunst te stooten

⁴⁶⁾ Net als eerder vermeld wordt ook hier de voorkeur gegeven aan een verwijzing naar de originele kaart van C. Hollestelle. Opgemerkt zij dat [het kaartje in de originele publicatie](#) wordt gebruikt ter orientatie, en geen strijdverloop is weergegeven.

en onder verdenking te brengen, dat hij met de vijanden, die 's Gravens vader hadden vermoord, heulde.

De jonge Graaf *Jan* te Reymerswale zijnde wist *Wolfert van Borssele* dezen in den waan te brengen, dat men een aanslag van uit Brabant tegen hem gesmeed had en gaf hem den raad naar het versterkte slot Loodijke te vluchten alwaar hij voorloopig veilig zou zijn. Aldaar zijnde aangekomen liet de Graaf, de edelen *Hollander* en *Boudewijn van Reijmerswale* met hun gewapende mannen ontbieden, welk altijd als getrouwe aanhangers van het Hollandsche Huis hadden bekend gestaan.

Deze bereidden zich op een aanval voor en brachten het geheele slot in staat van verdediging, zoodat er geen vrees behoefde te bestaan, dat men den Graaf zou gevangen kunnen nemen, - zooals *Melis Stoke* ook in zijn rijm-kroniek doet uitkomen, waarin deze rijmt:

*“Trouwen, binnen deser maent
Crighen U die van Brabant niet,
Noch van Vlaenderen, wat's gheschiet,
Al had her Jan oec ghesworen
Dese pine heeft hi verloren,
Ende sijn wille sal niet gheskien”.*

Uit deze regels is duidelijk te lezen, dat men alle schuld van den voorgewenden aanslag op den Graaf wentelde op den ongelukkigen *Jan van Renesse*.

Wellicht is toen ook de verdenking op hem gevallen medeplichtig te zijn aan den moord op Graaf *Jan's* vader.

Indien hen daar een van verdacht had ⁴⁷⁾, zou men hem niet tot onderhandelaar of toch tusschen de beide partijen in het geschil hebben aangesteld.

⁴⁷⁾ Indien één van hen hem daarvan verdacht had,

De in dergelijke gevallen ervaren *Jan van Renesse*, had echter reeds spoedig de geheele toedracht der zaak doorzien en de macht van den Graaf en der *van Borssele* vreezende, zich uit de voeten gemaakt en zich naar zijn landgoed Moermond in Schouwen begeven.

De jonge Graaf bemerkende, dat de kwestie te Loodijke niet tot een beslissing zou komen vertrok eenige dagen later met *Wolfert van Borssele* naar de stad Veere, alwaar hij zijn intrek nam in het kasteel Zandenburg, het bekende verblijf der *van Borssele* te Veere.

Daar zijnde overwogen deze nogmaals de hangende geschillen en stelden *Jan van Renesse* in staat van beschuldiging voor het gebeurde. Deze ontving daarop een dagvaarding om zich voor den Graaf te komen verantwoorden.

Deze vertrouwde echter de zaak niet en verzocht aan den Graaf hem voor de reis vrijgeleide te geven, waardoor hij verzekerd zou zijn, dat hem niets in den weg zoude worden gelegd.

Dit stuk werd hem echter niet verstrekt, welke weigering koren op den molen was voor zijn aartsvijand *Wolfert van Borssele*, die, vreezende dat *Jan van Renesse* zich voor den Graaf zou weten vrij te pleiten, hem liever niet dan wel zag verschijnen.

Daar nu *Van Renesse* niet op de terechtzitting verscheen, werd hij bij verstek veroordeeld tot verbanning en confiscatie van zijn goederen. Deze had echter, het hachelijke van zijn toestand inziende, zich op zijn kasteel Moermont verschanst en dit in geduchten staat van tegenweer doen brengen.

De Graaf begrijpende, dat een krijgsman als *Van Renesse* was, zich maar niet voetstoots zou overgeven, zond een legerafdeeling op hem af om hem zoo mogelijk in zijn burcht te omsingelen en gevangen te nemen.

Van Renesse had echter tijdens de belegering weten te ontvluchten en zich als banneling naar elders begeven. Zijn kasteel werd echter verwoest en zijn eigendommen verbeurd verklaard, en de heerlijkheid Haamstede, die hem na het overlijden van zijn neef *Jan van Haamstede* in 1295 zou zijn toegefallen, door de Grafelijkheid in beslag genomen en als leen op 13 October 1299 verleid op *Witte van Holland*, bastaardzoon van *Floris V* ⁴⁸).

Hoe donker het er nu ook voor *Van Renesse* uit begon te zien, hij kreeg toch weder eenige hoop het verlorene te kunnen herwinnen, doordat het volk en steden van Holland eindelijk de kuiperijen van *Wolfert van Borssele*, zijn vijand, moede, deze daardoor in de gevangenis was geraakt en door het gepeupel van Delft daaruit gehaald zijnde op 1 Augustus 1299 op wreedaardige wijze was omgebracht.

Toen dacht *Van Renesse*, dat de tijd aangebroken was om weder in 's Graven gunst te geraken, doch zijne pogingen bleven ook toen vruchteloos.

⁴⁸ Groot charterboek der Graven van Holland, van Zeeland en Heeren van Vrlesland door Fr. van Mieris. [Deel I, pagina 612](#).

Kannetje gevonden.
op de Speelmansplaten.
vermoedelyk herkomstig van de stad
Reymerswale.

Achterzyde.

Het afgebeelde kannetje werd in 1926 door varenslieden aangetroffen op de Speelmansplaten in de OosterSchelde nabij de overblijfselen dier vroegere plaats en is een zoogenaamde baardmanskruik, in het Engelsch "greyheads" genoemd. Het stelt volgens de oudheidkenners aan den hals voor het gebaarde gelaat van den geleerden Jezuïet *Robert Bellarmine*, die geboren was in 1542 te Monte Pulela, nabij Siena en op 17 September 1621 als bibliothecaris van het Vaticaan overleed, - hij is vooral bekend uit de dagen der vervolging - en aan den buik versierd met bloemen, stengels en bladeren van een plant, die veel overeenkomst vertoont met Speenkruid. Het behoort tot het aardewerk, dat vermoedelijk vervaardigd is te Frechen bij Keulen in de XVIe of begin der XVIIe eeuw. Men had ook in dien tijd een zilveren geldstuk, eveneens baardmannetje genoemd, ter waarde van ongeveer 30 cent.

Jan van Avennes

Geheel andere omstandigheden deden zich op 10 November van hetzelfde jaar voor toen de jonge Graaf *Jan I* onverwachts overleed en daar hij ongehuwd was en dus ook geen wettige kinderen naliet, waardoor *Jan van Avennes*, een zoon van *Aleide van Holland* en *Jan van Avennes*, en *Margaretha van Vlaanderen* Keizers dochter van *Constantinopel*, opvolger werd.

Reeds op 24 Augustus 1299 had *Van Renesse* zich ook tot dezen gewend met verzoek om ontheven te worden van den blaam van medeplichtigheid aan den moord van Graaf *Floris V.* ⁴⁹⁾

Doch Graaf *Jan* had nog kort vóór zijn dood met zijn neef een verbond weten te sluiten, waarbij hij hem beloofd had zich nimmer met de moordenaars van zijn vader te zullen verzoenen, zoodat *Van Renesses* verzoek voor alsnog niet werd ingewilligd.

Wel kwam het volgende jaar op 12 Juli 1300 de zoen tusschen *Jan van Avennes* en den *Hertog van Brabant* tot stand betreffende den boven bedoelden moord, doch *Van Renesse* schijnt daarmede niet meer te zijn gebaat geweest ⁵⁰⁾.

Deze thans begrijpende, dat hij langs vreedzamen weg geen genoegdoening van zijn gekrenkte eer en verkorte rechten zou erlangen, begaf zich daarop weder naar Zeeland, alwaar vele misnoegde burgers en edellieden zich bij hem voegden.

Malcontenten

Jan van Avennes destijds te Zierikzee zijnde zag met leede oogen aan, dat de aanhang van *Jan van Renesse* steeds aangroeide en dat hij zelfs de inwoners van Schouwen preste om zich bij hem aan te sluiten.

⁴⁹⁾ Groot charterboek van Frans van Mieris [Deel 1, pag. 605-606](#).

⁵⁰⁾ Idem. [Deel II, pag. 12](#).

De Graaf inziende, dat het met de geringe legermacht, die in die streek aanwezig was, niet mogelijk zou zijn de macht van *Van Renesse* te fnuiken, ontbood ijlings versterking uit Holland.

Weldra kwam dan ook een leger onder bevel van Heer *Willem Hollander van Reymerswale* naar Schouwen, waar men den opstand meester werd en *Van Renesse* noopte naar Walcheren de wijk te nemen.

Aldaar sloot zich deze met zijn volgelingen aan bij de misnoegden waaronder verwanten van den vermoorden *Wolfert van Borssele*, die nu zijn vrienden werden en te zamen een geduchten tegenstand vormden.

Ten einde ook aldaar de malcontenten te kunnen vervolgen rustte de Graaf een vloot en een groot aantal transportschepen uit en stak daarmede met zijn leger onder bevel van *Guy van Henegouwen en Willem Hollander van Reijmerswale* uit Holland naar genoemd eiland over.

Alles ging aanvankelijk naar wensch; bij gunstigen wind bereikte het smaldeel weldra De Arne en liet voor Arnemuiden het anker vallen om den daarop volgende dag een landing te Veere te beproeven.

Toen de schepen voor de laatstgenoemde stad verschenen bleek het den Graaf hoe kwalijk gezind hem aldaar de bevolking was, die bij het zien van de gewapende krijgslieden tot nog heviger verzet werd geprikkeld en dreigend de zwaarden omhoog stak. Doch niet-tegenstaande ging de Graaf toch voort met de schepen te Veere voor den wal te brengen en de manschappen aan land te zetten.

Het ongeluk wilde echter, dat tijdens deze onderneming het weder veranderde en een zware onweersbui kwam opzetten. Het schip van den Graaf, in de nabijheid der andere geankerd zijnde en het noodweer ziende opkomen lichtte aanstonds het anker en liep bij

gunstigen wind de Arne binnen tot voor Middelburg, welke rivier als toen nog tot deze stad doorliep, zonder zich verder om de anderen te bekommeren.

Daardoor werden ook de andere in de war gebracht. Toen de bui losbarstte gelastten de aanvoerders, dat weder allen aan boord terug moesten keeren en dat ze daarna ook naar de Arne moesten zeilen.

Guy, 's Graven broeder, die met zijn smaldeel de achterhoede uitmaakte en den terugtocht moest dekken, besloot het voorbeeld van het schip van den Graaf te volgen. Doch het ongeluk wilde echter, dat de wind ging liggen, zoodat zijn vaartuigen geen vaart konden maken. De vijand het hachelijke van hun toestand bespeurende waren in dien tusschentijd genaderd en geraakten met hun handgemeen. Het achtergebleven deel der vloot was echter niet in staat der vijand het hoofd te bieden, en de schepen vielen voor een groot gedeelte in hunne handen, waarbij ook dat waarop zich *Guy* bevond.

De onderneming was dus mislukt en kwam den Graaf bovendien op aanzienlijke verliezen te staan, waarbij nog kwam dat ter gelijker tijd de Hollandsche legermacht bij Reimerswale een nederlaag had geleden.

De gevangenneming van *Guy* was voor de misnoegde edelen een belangrijk voordeel, doch zij konden daarvoor niet genoeg partij trekken daarvoor was hun overwicht nog te klein tegenover hun tegenstanders.

Graaf *Jan II* kreeg in Holland en Zeeland niet alleen meer en meer aanhangers, doch ontving ook den steun van *Philips IV, de Schoone*, Koning van Frankrijk. Hij had dezen vorst vroeger bijgestaan in den oorlog, met den Graaf van Vlaanderen, waar deze nu bijna onbeperkte macht bezat en *Karel van Valois* in het door hem onderworpen gebied

in zijn naam regeerde. Deze laatstgenoemde wist te bewerken, dat *Guy 's Gravens* broeder door de opstandelingen werd uitgeleverd tegen de kinderen der *Van Borssele's*, die hij in zijn macht had weten te krijgen.

De Zeeuwsche misnoegde edelen voldeden niet alleen aan dien eisch, maar wendden zich zelfs tot den Koning met de belofte, dat zij hun geschillen aan zijn uitspraak zouden willen onderwerpen.

Later bedachten zij echter, dat de uitspraken voor hen volgens zijn gevolgde rechtspraak, wellicht in hun nadeel zou kunnen uitvallen en besloten daarom dezen scheidsman te laten varen en liever een anderen vorst te raadplegen. Zij wendden zich daartoe tot *Albrecht van Oostenrijk*, die over Duitschland regeerde en gaven bij monde van *Jan van Renesse*, dezen hun verlangen te kennen. Zij wisten dezen Keizer te overtuigen, dat bij het afsterven van *Jan I van Holland* volgens het oude leenrecht het Graafschap Holland weder aan het Duitsche Rijk was vervallen en dat dus de opvolging van *Jan van Avennes* of *Jan II van Henegouwen* niet wettig en tegen den zin van de bevolking was.

Koning *Albert*, die gaarne zijne vele kinderen in goede betrekkingen zag geplaatst, had daar wel ooren naar. Hij besloot derhalve met een leger naar Holland te gaan., in welke onderneming hij door den Hertog van Gelderland, door wiens gebied hij moest trekken, niet zou worden belemmerd.

Voorgelicht en geholpen door de misnoegden in den lande kwam de Keizer met zijn leger in Holland aan en vestigde zijn zetel te Nijmegen. *Jan van Avennes*, niet op zulk een geduchten aanval voorbereid, verzamelde in der haast een leger en vloot bij de stad Gorinchem, van waaruit hij den vijand trachtte het verder voortdringen te beletten.

Deze geheele onderneming had tot een bloedigen strijd aanleiding kunnen geven ware er niet spoedig een keerpunt in dezen toestand gekomen. Keizer *Albert I* toch had spoedig ingezien, dat zijne komst hier te lande niet zooals de malcontente edelen hem hadden voorgespiegeld een zegetocht zou wezen, doch een zwaren strijd zou veroorzaken overtuigd als hij nu was geworden, van 's Graven macht er eenigszins beangst gemaakt door zijn nicht *Margaretha van Habsburg*, gemalin van den Graaf *van Cleef*, dat men het voornamelijk op zijn persoon zelf gemunt had en wellicht ook geen schepen hebbende om 's Graven vloot te bestrijden, liet zich spoedig van zijn voornemen afbrengen en trok zich met zijn leger op Kralingen terug.

Vredesverdrag

Door bemiddeling van de bisschoppen van Bazel en Keulen en met medewerking van *Jan II van Brabant*, werd het geschil bijgelegd en kwam op 15 Augustus 1300 de vrede tot stand.

Wel poogde *Jan van Renesse*, die eenige dagen na de onderteekening van het vredesverdrag met een vloot van een honderdtal schepen voor Nijmegen verscheen, den vorst tot het voortzetten der vijandelikheden te bewegen, maar het bleek, dat het te laat was, het besluit was nu éénmaal genomen, zoodat ook ditmaal zijn stout voornemen mislukt was.

Hij zelf wist echter ook nu met zijn manschappen aan de waakzaamheid van 's Graven vloot te ontsnappen door met zijn schepen de Waal af te zakken en bij Woudrichem de Maas op te varen en zodoende behouden te Heusden terug te keeren.

Dit gelukt zijnde gaf hem moed tot nieuwe ondernemingen, want toen 's Graven vloot zich daarna op Dordrecht terug trok, wendde hij zich naar Schoonhoven, waar *Nicolaas van Cats*, een van zijn aanhangers, regeerde. Doch aldaar gekomen ondervond hij een zwaren tegenslag

door dat de poorters dier stad hem den toegang weigerden en waardoor hij genoodzaakt was af te trekken.

Aldus overal in Holland verstooten wordende en dus geen onderkomen meer hebbende voor zich zelve en zijn manschappen was hij genoodzaakt met achterlating van al zijne schepen de wijk te nemen naar Zeeland.

De Graaf had echter ook daar al het mogelijke in het werk gesteld om ook in dat gewest den opstand te fnuiken. Hij had zijn zoon *Jan*, Graaf van *Oostervant* met een leger derwaarts gezonden, om zijn wil door te zetten. Deze aanvoerder had weldra met onwederstaanbaar geweld het eiland Walcheren ten ondergebracht, terwijl *Witte van Haamstede* Schouwen aan zijn gezag onderwierp.

De eerst genoemde had door zijn hardhandig optreden den bijnaam verkregen van *Jan zonder Genade* en was juist met zijn krijgsverrichtingen in Zuid Beveland bezig, toen hij vernam, dat een 500 tal krijgslieden, die waarschijnlijk tot het ontbonden leger van *Jan Van Renesse* hadden behoord van uit Bergen op Zoom een inval in het gebied van Zeeland wilden beproeven.

Hij begaf zich daarop met een leger naar Reymerswale, om den vijand af te wachten. Doch de Zeeuwen waren zoo bevreesd geworden van dezen geduchten krijgsman, dat zij van de onderneming afzagen en de wijk namen naar Vlaanderen.

Toen *Jan van Oostervant* na de verovering van het Huis Troijen te Borsselen, zijn krijgsbedrijven in Zeeland had beëindigd en dit gewest zoo goed als geheel onder zijn macht was, werd hij door zijn vader te Arnemuiden verwelkomd en met het bewind over dit gewest belast. De Graaf begaf zich daarna zelf naar Henegouwen, doch na een kort verblijf aldaar hier te lande terug gekeerd zijnde, onthief hij zijn zoon van het bewind en zond hem zelf daarheen.

Ondertusschen hadden de met *Van Renesse* naar Vlaanderen uitgeweken Zeeuwen niet stil gezeten. Hun aantal was door het optreden van *Jan zonder Genade* sterk toegenomen. Herhaaldelijk werden door hem strooptochten op deze kusten ondernomen en traden zij hoe langer hoe stouter op.

Jan van Renesse en de zijnen veroverden weder het oostelijk gedeelte van Zuid-Beveland en drongen zelfs door tot voor de poorten van de stad Goes, waar zij het slot Oostende dat toen ter tijd in aanbouw was belegerden en met welks verdediging *Boudewijn Kervinck van Reymerswale* was belast.

De Graaf destijds te Zierikzee vertoevende, was dit nauwelijks ter oore gekomen of hij haastte zich een leger, dat onder het bevel stond van *Willem Hollander van Reymerswale*, maarschalk van Zeeland, op hem af te zenden, hij zelf leidde deze onderneming van uit het kasteel te Kats in Noord-Beveland. De beide strijdmachten ontmoetten elkander eindelijk in de nabijheid van het slot te Loodijke, alwaar het tot een hevig gevecht kwam, waarbij aan de opstandelingen een zware nederlaag werd toegebracht en waarbij 1800 van *Jan's* geliefde Zeeuwen en Vlamingen den dood vonden (1 Januari 1301).

Na deze nederlaag week *Van Renesse* met de rest van zijn manschappen naar Vlaanderen om aldaar weder nieuwe plannen van verzet te smeden.

Zijn levensgeschiedenis is hiermede nog lang niet geëindigd, doch het zou te veel buiten ons terrein liggen om al de avonturen van dezen woelzieken ridder op te sommen.

Hij eindigde zijn leven doordat hij door zijn vijanden achtervolgd de rivier de Lek wilde oversteken in een vaartuig, dat te zwaar geladen was en daardoor kantelde, waardoor hij en andere edellieden van zijn aanhang, waaronder *Jhr. Arend van Amstel* te water geraakten en

jammerlijk verdrongen, dit gebeurde 15 Augustus 1304. Zijn lijk werd eenige dagen later teruggevonden en te Beusichem ter aarde besteld.

Hoeksche en Kabeljauwsche twisten

Ook in de navolgende belangrijke gebeurtenissen hebben de stad of de Heeren van het ambacht Reymerswale een min of meer voorname rol gespeeld:

In het midden der XIVe eeuw was de bevolking blijkbaar op de hand van Graaf Willem V en dus Kabeljauwsch gezind. Ook de heer *Claes Kervinck* was aan die zijde, hetwelk blijkt uit een charter van 30 Augustus 1351, waarin deze Graaf bekend schuldig te zijn aan *Zweder*, burggraaf van Montfoort, de som van 741 £ 8 s. 6 penningen zwarte Tournooisch of f 1459,50 wegens gemaakte kosten en verrichte diensten in den zeeslag op de rivier de Maas bij Zwartewaal en waarbij *Claes Kervinck* zijn *“trouwen Raet”* wordt genoemd ⁵¹).

Op 11 November van genoemd jaar, bevestigde de Graaf te Middelburg zijnde de privilegien der lombarden van Reymerswale en schonk tevens den poorters meerdere voorrechten onder mededeeling, dat dit geschied was, *“om menighen dienst, dien sij ons ende onse voorouders dicwilse ghedaen hadden”* ⁵²)

Een kleinzoon van *Claes Kervinck* eveneens *Claes* geheeten was raad aan het hof tijdens de regeering van hertog *Albrecht van Beieren* en behoorde dus tot de Hoeksche partij. In 1398 wordt hij in een verleibrief als onder zijn *“ghetrouwen Raden”* vermeld ⁵³).

⁵¹ Groot charterboek der Graven van Holland van Zeeland en de Heeren van Friesland door F. van Mieris. [Deel II, pagina 801..](#)

⁵² Inventaris van het oud-archief der provincie Zeeland door J. P. van Visvliet. [Deel II, aflevering 1, pag 82.](#)

⁵³ Eelco Verwijs. [De oorlogen van hertog Albrecht van Beieren tegen de Friezen](#), pagina 505.

Willem van Reymerswale, zijn oom was eveneens onder de ridders, die met hertog *Albrecht* op het laatst der XIVe eeuw deelnamen aan den oorlog tegen de Friezen en ook de landing te Kuinre medemaakte. In 1402-1403 tijdens den oorlog van den Hertog met heer *Jan van Arkel* was deze *Willem* met *Boudewijn en Floris van Borssele* aan het hoofd der Zeeuwen, die deel uitmaakten van zijn troepen, die Gorinchem belegerden. Bij een uitval der ingesloten en binnen de veste werden zij echter verrast en daarbij *Willem van Reymerswale* zwaar gewond tengevolge waarvan hij gedurende zijn gevangenschap overleed.

Later toen na de dood van hertog *Albrecht* de dochter *Jacoba* van zijn broeder *Willem IV* aan het bewind kwam was *Claes Kervinck van Reymerswale* blijkbaar tegen haar gekant en dus Kabeljauwsch gezind, hetgeen ook wordt bevestigd door het openlijk partij kiezen voor haar oom *Jan van Beieren*, gewezen bisschop van Luik, die mede naar het gezag dong.

Het was aan dezen laatste gelukt vele steden in zijn bezit te krijgen, doch niet zoodra had gravin *Jacoba* dit vernomen of zij zond een legermacht daarheen om deze te hernemen. In een hevigen strijd bij de inname van Gorinchem sneuvelden verscheidene edellieden en werd o. a. *Claes Kervinck van Reymerswale* op 1 December 1418 gevangen genomen.

Diens broeder *Otto van Reymerswale*, baljuw van Rijnland, blijkt tot de tegenpartij van gravin *Jacoba* te hebben behoord. Hij sneuvelde in den slag bij Alphen op 30 April 1426.

Bloeiperiode

Thans weder tot de beschouwing van de stad zelve terugkeerende kan worden vermeld, dat zij tijdens de regeering van hertog *Albrecht van Beieren* reeds van eenige beteekenis was en in 1398 bij het contingent

aan de levering van manschappen voor den oorlog tegen de Friezen gelijk stond met Tholen.

Zij nam onder het bestuur van den hertog en dat van diens opvolgers of de graven uit het Bourgondische huis *allengskens* in aanzien toe en bereikte op het einde der XVe eeuw haar hoogsten bloei.

Reimerswale behoorde evenals Tholen tot de stemhebbende steden van Zeeland en werd onder de vijf plaatsen, die daarvoor in aanmerking kwamen de derde in rang gerekend. Alleen Middelburg en Zierikzee overtroffen haar.

Reeds in Maart 1436 dus kort van den dood van *gravin Jacoba*, verleende den graaf *Philips van Bourgondië* aan de stad eenige privilegien en de bevoegdheid dat zij zelf vonnissen over de misdadigers mocht vellen.

Na het overlijden van *gravin Jacoba* werd hertog *Philips* er in 1407 als graaf van Zeeland gehuldigd.

Onder het bewind van zijn zoon *Karel*, bijgenaamd *de Stoute*, die ook gebood over de landen van "*herwaerts over*" moet het in den aanvang te Reymerswale zeer rumoerig zijn toegegaan.

In de kroniek van Zeeland van 1551 door *J Reygersbergh*, later vermeerderd door *Marcus Zuerius van Boxhorn* deelt deze ons daaromtrent mede, dat de burgers in 1454, den baljuw, met de burge-meesters en schepenen uit de stad hadden verdreven en andere baldadigheden hadden gepleegd.

Uit berouw of misschien ook uit angst voor straf hadden de poorters de aankomst van den nieuwen bewindsman niet durven afwachten. Blootshoofd en barrevoets waren zij hem tegemoet gegaan, aldus om genade smekende. Dan, al werden hun de zwaarste straffen niet opgelegd, zij werden daarom niet geheel vrijgesteld en moesten 1200

kronen elk ter waarde van 4 schellingen Vlaamsch boete betalen ⁵⁴) d.i. een bedrag in onze munt uitgedrukt van f 2160.

De regeering van *Karel den Stoute*, die in 1467 zijn vader was opgevolgd, blijkt voor de stad niet ongunstig te zijn geweest, daar hij haar verscheidene privilegien schonk en in 1475 haar zelfs het voorrecht verleende tot het indijken van 80 gemeten schor, waardoor de plaats in het bezit kwam van een bedijking genaamd de Hane-kraaipolder, dien zij in 1492 mochten verkoopen tot delging van schulden.

Na het sneuvelen van *Karel den Stoute* te Nancy, kwam zijne dochter *Maria* aan het bewind welke gravin in datzelfde jaar nog de privilegien der stad bekrachtigde, en o. a. bepaalde, dat de dijkgraven van de *Watering beoosten Yerseke* voortaan hunne woonstede binnen de muren van Reymerswale moesten kiezen.

Haar regeering kenmerkte zich in den beginne door hevige twisten tusschen Hoekschen en Kabeljauwschen in den lande, waarbij den baljuw te Rotterdam *Jan van Reymerswale* zich flink gedroeg om destijds de orde te handhaven.

Philips II de Schoone, haar zoon, die als eerste telg van het Oostenrijksche Huis haar opvolgde, werd in 1493 te Reijmerswale als Graaf van Zeeland gehuldigd. Bij deze gelegenheid passeerde de Hertog op zijne reis naar deze stad, ook Tholen, om verder zijne bestemming te kunnen bereiken over het veer bij Venusdam over de Schelde.

Uit de stadsrekeningen van dien tijd blijkt, dat zijn zuster *Margaretha* bij hem was, ook heeft de bevolking bij zijn doortocht druk feest

⁵⁴ [Cronieck van Zeeland](#), eertijds beschreven door J. Reygersbergh, later vermeerderd door Marcus Zuerius van Boxhorn, [Deel I, pagina 414](#).

gevierd en volgens de verantwoording der kosten in de stadsrekening van dat jaar werd nog al veel aan Bacchus geofferd.

Verder blijkt dat tot zijn gevolg behoord hebben: herauten, toomloopers, voetknechten, arciers, voorsnijders, fouriers, tapissiers en andere voorafgegaan door pijpers.

Toen na zijn overlijden in 1506 diens zoon *Karel* hem was opgevolgd en op 16 Mei 1515 ook te Middelburg als Graaf van Zeeland werd gehuldigd, waren mede gedeputeerden van Reymerswale afgevaardigd. en opmerkelijk reeds eenige dagen later op 19 Mei bekrachtigde hij de privilegien ⁵⁵).

Bijzonder veel heeft deze vorst, meer bekend onder *Karel V* tot opbloei dezer stad gedaan, doch de rampen door branden en watergetijen veroorzaakt, hebben haar belet zich weder op te heffen.

Toen hij in 1555 het gebied zijner landen aan zijn zoon *Philips* overdroeg waren vanwege Reymerswale vertegenwoordigers, *Cornelis Willemse Lewendale*, burgemeester, *Joost Pieterse (Mol)* schepen en *Willem Janssen Oliphant*, secretaris der stad. Deze vorst liet haar in 1549 de eer te beurt vallen, om er als Graaf van Zeeland te worden gehuldigd.

⁵⁵ Inventaris van het oud archief der provincie Zeeland, door J.P. van Visvliet, [Deel II, 2" aflevering, pagina 292](#).

Schilderstuk vervaardigd naar aanleiding van de inhuldiging van Philips II te Reimerswaal in 1549.

[Voor een vergrote weergave klik hier](#)

Schilderstuk

Een schilderstuk ter herinnering aan dit feit werd volgens *J. Ermerins* op het laatst der XVIIIe eeuw te Tholen aangetroffen, waaraan men destijds zoo weinig waarde hechtte, dat het gebruikt werd als deksel van een ton met mosselen.

Het stelde voor twee vrouwenbeelden. Boven het hoofd van het eene stond het woord “Prudentia”, boven dat van het andere “Pulchritudo”. Verder kwamen daarop verscheidene wapens voor als dat van *Philips II* en dat van de provincie Zeeland, welke tusschen de beide genoemde vrouwenfiguren waren geplaatst. Ter rechterzijde waren de afbeeldingen der wapens van Bourgondië, Renesse, Botland, Cats en Abeele geschilderd en daaronder die van Haamstede, van Tuyll van Serooskerke, Reymerswale en van Borssele.

Onder de afbeelding stonden de volgende woorden: “*Deze Heeren Edelen waren tot Reymerswale present op de inhuldighe van Coninck Philippus de II als grave van Zeeland Ao 1549*”.

Ook de Reymerswaalsche dichter *Nicolaas de Conflita* ook *Nicolaas van Crompvliet* genoemd, maakte bij die gelegenheid een vers daarop, afgedrukt in het werk van *P. de la Rue* “Geletterd Zeeland “⁵⁶).

Uit bovenstaande blijkt, dat de plaats als toen in hoog aanzien stond, zij was gunstig voor de scheepvaart en de visscherij, aan den zeearm van de Schelde gelegen en haar grondgebied strekte zich uit over een oppervlakte van 2571 gemeten of 1028,5 H.A., met een groot achterland.

Toch zou zij tot hooger aanzien gestegen zijn hadden rampen van het vuur en de watervloeden haar niet teneer gedrukt.

⁵⁶ *P. de la Rue*, [Geletterd Zeeland](#), pag. 258.

Stadsbranden

Om van de eerste te gewagen. Reeds in 1329 is er in de stukken reeds sprake van een huis, dat te Reymerswale in de asch gelegd werd bij den brand aldaar ⁵⁷).

Een veel uitgebreider dergelijke ramp werd door het vuur veroorzaakt op 2 Mei 1450, waarbij twee-derde gedeelte van hare gebouwen vernield werden, waaronder ook behoorden het stadhuis, de watermolen en twee en dertig zoutkeeten.

Ter tegemoetkoming aan de alstoen geleden schade werden door graaf *Philips van Bourgondië* aan de stad vrijdom van schot en beden over hare landen en van andere belastingen verleend ⁵⁸).

Nauwelijks was de plaats deze ramp te boven of in 1520 werd deze weder door het vuur geteisterd, waarbij meer dan 500 woningen alsmede vele pakhuizen met de daarin geborgen voorraden een prooi der vlammen werden.

Doch dergelijke onheilen waren in die dagen niet zeldzaam. Ook andere plaatsen werden in de middeleeuwen door zware branden geteisterd.

Dit behoeft ons ook niet te verwonderen als men bedenkt, dat bijna alle gebouwen van lichtbrandbaar materiaal waren opgetrokken. Voor den bouw werd veel hout gebezigd en de afdekking geschiedde met stroo of riet, alleen de kerken en de andere openbare gebouwen waren van steen en met leien afgedekt. In later tijd was men meer en meer op middelen bedacht dit gevaar af te wenden en toen het steenbakkersbedrijf meer tot ontwikkeling kwam, heeft men in het

⁵⁷ De Rekeningen der rentmeester van beoosten en bewesten Scheld onder het Henegouwsche Huis, uitgegeven door Ds H. G. Hamacker, [Deel 1, pag. 211](#).

⁵⁸ *J.P. Visvliet* Inventaris van het oud archief der provincie Zeeland, [Deel II, pag. 187](#).

begin der XVIIe eeuw de bepaling gemaakt, dat alle nieuw te stichten woningen een zoogenaamd “hard deck” moesten hebben.

Het stadsbestuur kwam daarbij den ondernemers in hun meerdere uitgaven te gemoet door de bepaling dat men bij de bedekking door leien drie schellingen, en bij het gebruik van tichelen (kleine platte pannen) twee schellingen per vierkante roede uit de stadskas, subsidie zoude ontvangen.

Ook de brandblusmiddelen waren in die dagen nog zeer primitief en bestonden slechts uit ladders, emmers, zeilen, haken enz. De brandweer was echter tamelijk goed georganiseerd, als blijkt uit een ordonnantie door het bestuur daarvoor samengesteld ⁵⁹).

Doch hoe zwaar deze slagen ook de bevolking der steden mochten treffen, onherstelbaar waren ze in den regel niet en reeds na enkele jaren herrees vaak een nieuw en schooner bouwwerk op de plaats van het vroegere.

Deze tegenspoeden mochten een stad als Reymerswale in haar ontwikkeling belemmerd hebben, haar ondergang veroorzaakten zij evenwel niet.

Stormvloeden

Erger waren voor de plaats de stormen en daarmee gepaard gaande hoge vloeden, vooral wanneer zij uit den Noord- en NoordWesten kwamen.

5 november 1530

Het was dan ook den in de annalen vermelden geduchten vloed van 5 November 1530, die voor haar bestaan zoo noodlottig is geworden. Men vindt daaromtrent een en ander door een ooggetuige aangeteekend in het resolutie-boek 1510-1570 der stad, dat bewaard

⁵⁹ het Recht van de stad Reimerswale, uitgegeven door M. R. Fruin, [pag. 87](#).

wordt in het Rijksarchief te Middelburg, doch ook vele latere schrijvers maken er melding van ⁶⁰).

In hoofdzaak stemmen deze mededeelingen met het volgende overeen.

Het noodweer was op dien noodlottige Zaterdag met een hevig onweder gepaard met een storm uit den Westen begonnen, doch de wind was in den middag gedraaid naar het Noord-Westen, waardoor de vloed, die wegens het springtij in den namiddag moest vallen, tot destijds ongekende hoogte werd opgevoerd.

Aan de dijken, die door de golven der opgezweepte wateren werden aangevallen, bleken daartegen niet bestand en leden groote schade en moesten het spoedig begeven, en weldra verbreidde zich de mare in stad en land dat de polders bij Duvenee en Couwerven waren ondergelopen en dat de dijk bij het dorp Kreke was bezweken.

Doch dit waren nog maar afzonderlijke gedeelten van het land, de grootste en ergste doorbraak viel echter voor bij Loodijke alwaar de Vernouts-Ee voorheen was afgedamd. Aldaar vond het overstortende water weder zijn weg langs de oude beddingen en bereikte weldra het hart van het land.

In het register der resolutien van de stad vindt men het volgende daaromtrent opgeteekend: *“Op ten V^{en} dach van November Ao XVc dertich, zoe inundeerde ende bevloyde geheel Zeelandt uytgesteken Dreyschor, Zonnemaer en twee oft drie cleyn polderen, een deel in Brabant, Vlaenderen ende Hollandt, maer by de helpe van God Almachtich ende goet toesicht van den menschen ende haerlieder goet regiment zoe zijn dezelve landen wederom beverscht binnen den jare, wuytgesteken de Oostwateringe van Zuytbevelandt ende*

⁶⁰ [Inventaris van het archief van Reimerswaal](#) door Mr. R. Fruin, Hoofdstuk II, pagina 7.

Noortbevelandt. De Westwateringe van Zuytbevelandt, die heeft hen beverscht met een middendyck te leggen, die van Cruningen onder Crabbendijck zijn geschonden van de Oostwets⁶¹⁾ 't welck God betert te beclaegen es. En de Keyzerlijke Majesteit heeft de Oestwateringe geleent om hem daer mede te beverschen XC ponden van XL f elck pondt gerekent⁶²⁾. De Westwateringe heeft de Oostwateringe gesubsimeert met IIII R. G. Vlaems op elck gemet. En de Zuytwateringe es bedyckt geweest bij die van Antwerpen. In 'tjaer XVc XXXII⁶³⁾ maer es weder geïnnundeert“.

Het gevolg van dien vloed is dus geweest, dat de geheele Oostwatering overstroomd werd uitgenomen de stad Reymerswale zelve, die als van zware vestingwerken voorzien zijnde door zijn wallen werd beveiligd.

2 november 1532

Volgens de aantekening in het register hierboven genoemd zijn de polders het volgende jaar weder beverscht, doch door den daarop gevolgden vloed van 2 November 1532 is zij weder voor goed verloren gegaan.

De plaatsen, welke in deze watering en aangrenzende polders gelegen waren en die daardoor mede verongelukten, zijn:

Loodijke, Nieuwerkerk, Zwartewaal, Duvenee, Zeldijke, Couwerve, Tholsende, Nieuwlande, Schoudee, Krabbendijke, Mare, Valkenisse, Rilland met Vinkenisse, Bath met St Martijn den Agger, Hinkelenoord, Everswaard, Ouderdinge, Steenvliet, Kreke, Broeke en Machole, de Oude en de Nieuwen Gentschenpolder, de Ser-Pieterspolder, de Arends- en de Colnispolder, alsmede de uitgestrekte Wilde Moer.

Ter zelfder tijd overstroomde ook nog een gedeelte van Tholsende en Couwerve, dat tot de beweste Yerseke gerekend werd te behooren.

⁶¹⁾ Sec; verm: Oostwest^r

⁶²⁾ Negentig ponden van veertig (gulden) elk.

⁶³⁾ 1532

Gezamenlijk bedroeg dit ondergelopen gebied eene oppervlakte van ruim 32.800 Gemeten of ruim 1287 Hect.

Vele aanzienlijke en gegoede families zagen zich daardoor van hun bezittingen beroofd en werden in armoede gedompeld. Ook daarbij vonden zoo hier als elders vele menschen en vee den dood.

Oorzaak en schuldigen

Over de oorzaak van deze ramp is veel gedacht en geschreven. Enkele schrijvers beweren, dat de schuld heeft gelegen bij het Bestuur en voor de Oostwatering voornamelijk bij een *Ewoud van Loodijke*, die te kwistig met zijn financiën moet zijn omgesprongen en geen geld over had voor het in goeden staat brengen en onderhouden der dijken, en dat een koewachter hem nog gewaarschuwd zou hebben.

Doch wat er ook van deze beweringen waar moge zijn, het is zeker dat niet *Ewoud* maar *Adriaan van Reymerswale* destijds heer van Loodijke was. Na de overstroming van het land vestigde deze zich te Bergen op Zoom, alwaar hij 6 Mei 1534 overleed. Voor hem en zijn echtgenoot *Joanna van Glimes* werd na hun afsterven een grafmonument opgericht, dat nog steeds, al is het niet meer geheel in zijn oorspronkelijken staat, is bewaard gebleven.

Doch wie ook de schuld moge treffen, zeker is het dat zoomin de buiten- als binnendijken der watering in goeden staat hebben verkeer. Door de uitgebreidheid van het ondergelopen terrein moet toch na de doorbraak een plotselinge daling in den stand van het Scheldewater zijn ingetreden, en hadden nu de binnendijken in goeden toestand verkeer, dan zou de ramp niet zoo spoedig een dergelijke uitbreiding hebben gekregen.

Gemis aan samenwerking en eensgezindheid tusschen de verschillende besturen en ingelanden der onderscheidene polders en waterschappen is voor het tot stand brengen van de noodige werken vaak ook zeer nadeelig geweest. Zoo kan men lezen in de archieven,

dat ook onder de polderbesturen menigwerf geschil bestond over de vraag wie den dijk zou moeten onderhouden en dit was vaak het geval tusschen de Oost- en Westwatering, ook zelfs was er destijds oneenigheid over het dijkgraafschap.

Herstelplannen

Reeds spoedig na het vernemen der mare van den noodlottigen watervloed, die Zeeland voornamelijk had geteisterd, nam Keizer *Karel V* maatregelen om de verwilderde stroomen te beteugelen en de polders te beverschen.

Reeds op 22 November van hetzelfde jaar, waarin de ramp had plaats gehad, belastte hij kundige mannen met een onderzoek naar den toestand der waterkeeringen der geïnundeerde landen in te stellen. Daarvoor werden voor wat ons gewest bewesten Scheldt betreft aangewezen de Prelaat van Middelburg [Adolf van Bourgondië](#), heer van Beveren, admiraal van de zee, de heeren van Kruiningen en van Loodijke, Mr. *Lambert van den Brijaerde*, ridder en president van den Groeten Raad te Mechelen en *Adolf Hardinck*, rentmeester van Zeeland bewesten Scheldt.

Verder gaf de Keizer vergunning tot het heffen van een schelling Vlaamsch per Gemet over de noodlijdende en aangrenzende polders ten einde daarmede de dijken te herstellen. De opbrengst van het omgeslagen geschat moest in handen gesteld worden van *Gillis van Borne*, destijds dijkgraaf van de watering beoosten Yerseke. Deze had evenwel veel moeite met het innen en de verantwoording daarvan, zoodat hij eerst zeven jaar later zijn rekening kon overleggen.

Doch welke pogingen men aanwendde en welke moeite men zich ook getroostte, om het verlorene te herwinnen, alles bleek hier te vergeefs. Wel werden in de eerstvolgende jaren weder enkele der gebroken dijken hersteld en zelfs eenige der ondergelopen polders

drooggelegd, doch een daarop gevolgd stormvloed op 2 November 1532 verwoestte weder al datgene, wat men daartegen met groote inspanning had tot stand gebracht en de ramp breidde zich nu zelfs uit tot de landen van den Agger tusschen de Honte en de Hinkelinge gelegen, die bij de groote ramp van 1530 gespaard waren gebleven. Wat daarbij het ergste was, was dat ook de stad Reymerswale zelve, die nu niet meer door de omringende waterkeeringen werd beschut aan haar vestingwerken groote schade leed, zoodat deze bezweken en het water binnen de stad drong en tot een hoogte van 8 voet boven de kerkvloer steeg ⁶⁴).

Deze nieuwe tegenslag noopte het bestuur de stad de steenen muren, die haar tegen vijandelijke aanvallen beschermen moesten, gedeeltelijk af te breken en door aarden wallen te vervangen.

Doch de eigenaars hoopten nog altijd het verloren gebied te zullen herwinnen, hetgeen daaruit ook weder blijkt, dat op 16 Maart 1534 aan *Adolf van Bourgondië*, Heer van Beveren, octrooi werd verleend om zijn ondergevlode landen in den kleinen Agger gelegen te herbedijken.

In de concessie worden de afmetingen, die de dijken moesten verkrijgen als volgt opgegeven: *“soeven royen van beloope ende ten minsten achten voeten boven 't effene hoochste maijland, de twee deelen van buyten en de derde van binnen”* ⁶⁵).

Aan de hand van deze gegevens en den trapeziumvorm, die men eertijds aan het profiel der dijken gaf kan de doorsnede van deze vrij nauwkeurig worden bepaald. Vergelijkt men deze met die welke men tegenwoordig aan de waterkeerende dijken geeft, als voorbeeld

⁶⁴ [Beschrijving der stad Reymerswale door A. Geluk](#) J, Az. na diens overlijden bewerkt door Ir F. Caland pag. 35. .

⁶⁵ Mr J.D.J.W. Ridder de van der Schueren. [Brieven en onuitgegeven stukken van Jonkheer Arend van Dorp](#). Deel I pagina 11.

nemende de in 1912 tot stand gekomen Hogerwaardpolder aan de Noordzijde van den dam door het Krekerak, welke is aangelegd op 4,70 M.+ N.A. P., dan blijkt daaruit, dat de hoogte van ongeveer 6 M. boven het maaiveld voor dien tijd voldoende zal zijn geweest, doch dat zij voor wat het overige betreft daarbij ver ten achteren stonden. Vooral het gemis aan behoorlijk verdedigde bermen heeft men eerst later, doch veelal te laat ingezien.

Bij deze vergelijking, is alleen uitgegaan van de hoogte ten opzichte van het maaiveld, ofschoon deze in vroegeren tijd veel verschildte met thans. Een en ander als gevolg der veranderingen in de zeestanden of volgens sommigen ten gevolge van het dalen van den bodem van ons land.

1546

Dat de waterkeeringen nog licht bezwaken, blijkt ook weder in 1546, toen de Anna-polder inundeerde. Dit beteekende niet alleen een groot verlies voor de stad, omdat zij nu van alle grondgebied was beroofd, maar zij verloor daardoor ook haar bescherming tegen den aanval der golven aan de Noord-West zijde.

12 januari 1552

Dit ondervond men ook weder bij den stormvloed van 12 à 13 Januari 1552. Van het noodweer, dat toen heerschte, vindt men een relaas door een ooggetuige opgeteekend tusschen de notulen der stad. Daaruit blijkt in het kort, dat een hevigen storm gepaard met een verschrikkelijk onweder over deze streken was los gebarsten, waarbij het zeewater tot een aanzienlijke hoogte werd opgezweept, en waardoor de wallen der stad het begaven en deze overstroomde,

zoodat het water een hoogte bereikte van 1 roede boven den kerkvloer ⁶⁶).

Verder vindt men omtrent de gevolgen van dezen vloed in de geschiedenis nog vermeld, dat ook de pas beverschte polders Bath, den Agger en die van Hinkelenoord, Valkenisse en Kruiningen overstroomden ⁶⁷).

Het was naar aanleiding van deze rampen, dat Keizer *Karel V* op 14 Juni 1553 aan de stad het octrooi van 1548 vernieuwde en haar een jaarlijksche subsidie uit de domeinen van Zeeland van 200 Carolus guldens tot herstel harer dijken toestond.

2 november 1552

Doch het noodlot hield niet op haar te vervolgen, want reeds twee jaar later toen de dringendst noodige werken waren uitgevoerd werden de waterkeeringen zoodanig door den stormvloed van 2 op 3 November 1555 geteisterd, dat een kleine polder in de nabijheid der wallen onder water dook en de stad zelve inundeerde ⁶⁸).

12 januari 1557

Een dergelijk onheil overkwam haar nogmaals bij den stormvloed van 12 op 13 Januari 1557, waarbij ook nog eenige van haar gebouwen werden beschadigd.

1 November 1570

De door de stormen van 15 Februari 1561 en 30 September 1563 opzette getijen en niet te vergeten, die van 1 November 1570 meer bekend onder den naam van Allerheiligenvloed, zullen voor de stad eveneens wel nadeelen hebben opgeleverd. Nergens vond ik echter

⁶⁶ Zie Nehalennia, Jaarboekje voor de Zeeuwsche geschiedenis en letteren 1850 waarin J.P. van Visvliet. [Het archief der stad Reymerswaal pag. 100-115](#)..

⁶⁷ Inventaris van het oud-archief der Provincie Zeeland door P.J. van Visvliet, [deel II, pagina 378](#).

⁶⁸ [Beschrijving der stad Reymerswaal](#). door A. Geluk I. Az. na zijn overlijden bewerkt door Ir F. Caland pag. 38.

daaromtrent iets vermeld. Zoo zij daarbij niet is overstroomd, heeft ze dit waarschijnlijk te danken aan de omstandigheid, dat ook bij den laatstgenoemden vloed verscheidene polders aan den rechteroever der Schelde zijn geïnundeerd.

Van Tholen vloeiden toch de polders Broodeloos, Deurloo en Rasernij in, van welke de eerstgenoemde nimmer meer beverscht is geworden, terwijl de laatste bij de herbedijking er een groot gedeelte van hun oppervlakte hebben bij moeten inboeten.

Tachtigjarige oorlog

Doch niet alleen door de elementen werd de stad met den ondergang bedreigd, ook den geesel van den oorlog trof haar maar al te zeer.

Het was tijdens den opstand van ons land tegen het Spaansche gezag, dat de troepen der Staatschen onder het vaandel van Oranje de stad Middelburg belegerden, die nog altijd in handen van den vijand was.

De landvoogd de Hertog van Alva, die hier heen gezonden was om het gezag van Koning Philips II te herstellen, deed alles wat in zijn vermogen was om deze vesting te behouden en zoo mogelijk te ontzetten. Hij rustte daarvoor te Antwerpen een vloot uit, welke in November 1573 onder bevel van den vlootvoogd *Beauvoir* de Schelde kwam afzakken.

Deze scheepsmacht werd bij het deelpunt der beide Schelde-armen in twee deelen gesplitst. Het eene smaldeel voer de Westerschelde in en het andere koerste naar Reymerswale en liet aldaar het anker vallen. Alvorens verder te zeilen voorzagen de Spanjaarden deze stad van een bezetting van 600 manschappen en drie stukken geschut. Waarna zij hun tocht vervolgden naar Walcheren.

De Zeeuwsche vloot, die destijds te Rammekens lag werd hiervan door de Zierikzeesche wachtschepen verwittigd en stevende met haar betrekkelijk kleine, doch talrijke bodems onder bevel van de vice-

admiraals *Adriaan Willemse* en *Louis de Boijsot* den vijand tegemoet en kwamen dezen tegen in de Zandkreek nabij Wolphaartsdijk.

De Spanjaarden ontweken echter een gevecht en deinsden met hun vloot terug, achtervolgd door de Zeeuwsche vaartuigen, die hen noodzaakten de haven van Bergen op Zoom binnen te vallen, waar zij zoo goed als zaten opgesloten.

De te Reymerswale achtergelaten Spaansche bezetting werd daardoor van de hoofdmacht afgesneden. Zij gaf zich weldra aan de Staatschen over echter onder voorwaarde, dat zij met behoud van hun wapens en standaarden af mochten trekken. Het grootste gedeelte ging echter tot het Staatsche leger over en werd naar St. Maartensdijk gevoerd, alwaar het in het Prinselijk kasteel werd ondergebracht.

De verdrukte bevolking van de stad was nu wel van de Spaansche bezetting bevrijd, doch zij was niet zeker zoolang de vijandige vloot nog in de nabijheid was, dat zij dit niet nogmaals zou kunnen ondervinden. Ten einde te voorkomen, dat de vijand daarvan gebruik zou maken lieten de Geuzen alle magazijnen en voorraden verbranden. Door de uitvoering van dit wreede besluit was de plaats van alles verstoken en het verblijf aldaar onhoudbaar geworden, zoo dat de meeste inwoners haar verlieten en zich in de naburige steden en dorpen vestigden.

Daarbij kwam nog, dat de ingezetenen zich de vijandschap op den hals hadden gehaald van den kapitein te Bergen op Zoom, *Gilles de Villain*, doordat diens schoonbroeder en vaandrig in zijn legerafdeeling nabij de stad Veere een échec had geleden en daarbij eenige manschappen had verloren, van welke nederlaag hij den Reymerswalers de schuld gaf.

Hij deed het bij de regeering voorkomen als of de burgers Zijne Majesteit den koning van Spanje vijandig gezind waren en begon

daarop de bevolking op allerlei wijze te kwellen en lastig te vallen ja zelfs moet hij gedreigd hebben hun stad in brand te zullen steken. Dit had ten gevolge dat eenige burgers die naar het eiland Tholen waren uitgeweken door den destijds fungeerenden baljuw *Gregorio del Plano* in de gevangenis werden geworpen en ook werd aan de bevolking aldaar verboden om de inwoners van levensmiddelen te voorzien.

Waarop zich de burgemeester van Reijmerswale *Willem Janss Oliphant*, de baljuw *Johan Copulier* en den pensionaris *Lewendale* zich naar Mechelen begaven om voor de inwoners van den landvoogd den Hertog van Alva brieven van recommendatie te verkrijgen, hetgeen hun na veel inspanning ook eindelijk gelukte.

Verder blijkt uit een stadsrekening van dien tijd, dat de financiën er slecht voor stonden, die van 1572/1573 eindigt met een tekort van £ 29 - 11 R. - 9 m. Vlaamsch, ook blijkt, dat de uitgeweken burgers hun achterstallige belasting niet hadden betaald. In de plaatsen, waar zij zich vestigden, zoo bijvoorbeeld in Tholen werden zij gedurende een reeks van jaren daarvan vrijgesteld.

De Slag bij Bergen op Zoom, ook wel de Slag bij Reimerswaal vond plaats op 29 januari 1574. In de periode 1593-1604 is in opdracht van de Staten van Zeeland een reeks wandtapijten waarin cruciale wapenfeiten in de Zeeuwse wateren werden getoond. Dit tapijt is het eerste van deze reeks. [Klik voor een vergroting](#)

Slag bij Reimerswaal 29 januari 1574

De Spaansche vloot, die nog altijd in de haven te Bergen op Zoom lag opgesloten kon op den duur niet werkeloos blijven en de landvoogd *Don Louis de Requesens*, die intusschen den wreeden Alva was opgevolgd, rukte weldra een nieuwe sterkere vloot te Antwerpen uit, die in het begin van het volgend jaar gereed kwam, en onder bevel van den vice admiraal Jhr. *de Glimes* de Schelde kwam afgevaren.

Bij het deelpunt der beide Scheldearmen of in het Krekerak splitste deze zich weder in twee deelen.

Het eene smaldeel onder bevel van *Sancho d'Avilla* werd bestemd voor de Honte of Wester Schelde, het andere onder commando van *Julianus de Romero* voer de Oosterschelde in.

De *Prins van Oranje* met het plan van den vijand op de hoogte gesteld zijnde, zond daarop dadelijk het sterkste gedeelte van zijn vloot onder bevel van *Louis de Boysot* naar de nabijheid van Reymerswale en behield het andere in de Westerschelde ter bewaking van Vlissingen.

De schepen te Reymerswale moesten de vijandelijke vloot het verder door varen beletten, doch door de omstandigheid, dat het smaldeel van den vice-admiraal *Sancho d'Avilla* met tegenwind te kampen kreeg, werd het eerste gevaar gelukkig afgewend.

Het overige van de vijandige vloot, dat nog immer onbewegelijk in de haven van Bergen op Zoom lag, werd nog vermeerderd met die onder bevel van *Julianus de Romero*, om bij gunstigen gelegenheid gezamenlijk zee te kiezen.

Voor hen lagen twee wegen open; zij konden de OosterSchelde, die langs den Heer Boudewijnspolder liep volgen ofwel achter Reymerswale om door de gaten van Machole en Loodijke de Schelde

bij Yersekendam bereiken om dan verder door de Zandkreek en het Sloe naar den mond van de vroegere Arne te stevenen.

De Zeeuwsche vlootvoogd *Louis de Boysot* had dit al spoedig begrepen en had zijn schepen bij Wemeldinge post doen vatten, welke gesteld waren onder commande van den vice-admiraal *Joost de Moor*, die te voren te Vossemeer in de Eendracht had gekruist van waaruit hij de bewegingen van den vijand kon bespieden.

De Spanjaarden echter onder bevel van den vice-admiraal *de Glimes* hadden nog geen lust om de haven van Bergen op Zoom te verlaten, doch eindelijk moesten zij op aandringen van *Julianus de Romero* daar aan gevolg geven.

Reeds vroeg in den morgen van den 29 Januari 1574 bij het verlaten van hun ligplaats, geraakte hun voorhoede met de schepen onder bevel van *Joost de Moor* slaags zonder tot een beslissing te leiden. De beide hoofdmachten ontmoetten elkander eerst op de Schelde bij Yersekendam.

En nu volgde er een zeesrijd, die bekend is in de geschiedenis als den *zeeslag bij Reymerswale*. In den loop van dien dag waren de bevolking der zwaar geteisterde stad en van de andere in de nabijheid gelegen plaatsen langs de boorden van de Schelde getuige van een der hevigste gevechten uit dien wreeden oorlog, die aan beide zijden zooveel offers aan menschenlevens en materiaal heeft geeischt.

De vijandige vloot verloor ten slotte het gevecht en hun aanvoerder de vice-admiraal *de Glimes* vond daarbij den dood.

Het admiraalschip, waarop *Julianus de Romero* zich bevond werd bij het terugwijken voor de Zeeuwsche vloot door hen achtervolgd en eindelijk nadat het geheel ontredderd was geschoten door hen tot zinken gebracht, waaruit de bevelhebber zich nauwelijks door al

zwemmende het land van Tholen te bereiken, zijn leven wist te redden.

Slechts een gedeelte der vijandige vloot, dat door een verkeerd vaarwater te kiezen daardoor geen deel aan het gevecht had kunnen nemen en onder bevel stond van *Oscorio d'Anguio*, kon op zijn terugweg de haven van Bergen op Zoom nog binnen vallen, het overige gedeelte was geheel vernield of in handen van hun vijanden gevallen.

De slag voor Bergen op Zoom onder Romero en Boisot, voorheen in de Statenzaal van de Abdij te Middelburg, nu in het Zeeuws Museum. Met onderschrift (Latijn-Nederlands) van mr J. Verheye van Citters, circa 1800

[Klik voor een vergrote weergave](#)

De landvoogd don Louis de Requesens, die zelve te Bergen op Zoom aan de vice-admiraals het bevel tot uitzeilen had gegeven en die het gevecht op den Thooolschen dijk had gevolgd, was daardoor zoo uit het veld geslagen en zoodanig overtuigd van de sterkte van onze

Zeeuwsche vloot en den moed van onze zeelieden, dat hij van verdere pogingen om aldus langs dezen weg Middelburg te bereiken, afzag. Deze overwinning der Zeeuwsche vloot had tot gevolg, dat deze stad niet langer aan de belegeraars weerstand kon bieden en zich op den 20 Februari 1574 aan den Prins moest overgeven.

Voor Reymerswale beteekende dit nog niet, dat nu alle gevaar voor haar zelve thans geweken was, want Bergen op Zoom en ook Tholen waren nog altijd in handen der Spanjaarden en van daaruit kon de eerstgenoemde stad gemakkelijk worden genomen.

Dat de Zeeuwsche troepen, die men nog niet den naam van Geuzen bestempelde alles in het werk stelden om den vijand afbreuk te doen, kan ook blijken uit de Thoolsche stadsrekeningen, waarin staat vermeld, dat door dezen (of de rebellen) de molens van Schakerloo en Oud-Strijen verbrand zijn geworden en zelfs de polder van Schakerloo tegenover het Westdorp was doorgestoken.

Pacificatie van Gent

Doch eindelijk kwam aan dien toestand een einde door de Pacificatie van Gent 8 November 1576, waarbij de stad Tholen zich onder de regeering van den Prins van Oranje stelde. Alstoen klaarde de donkere horizon voor de geteisterde bevolking van Reymerswale voor een oogenblik weder op.

Wederopbouw

Zij vatten weder goeden moed en begonnen hun beschadigde woningen weder te herstellen en er zich in te vestigen. De toevloed van deze lieden werd eindelijk in 1578 zoo groot, dat de Staten van Zeeland besloten de plaats weder een eigen bestuur te geven. Dat de eerste benoeming door dit hooge college moest geschieden vond zijn reden in de omstandigheid, dat de oude permanenten Raad

al geruimen tijd geleden was ontbonden en de élitén, die eertijds daartoe hadden behoord, voor het meerendeel naar elders waren verhuisd en zich niet weder binnen de plaats kwamen vestigen. Men vindt de namen der personen, die het nieuwe stadsbestuur uitmaakten in de Staten-notulen vermeld, n.l.: *Willem Jansen Oliphant*, en *Jacob Adriaensen* als burgemeesters, en *Pieter Lewendale*, *Hendrik Eeuwouds* en *Bollaert*, *Eeuwoud Geldersman*, *Cornelis Claeysen*, *Cornelis Bolle*, *Claeys Pietersen*, *Adriaen Vlasmans* *Emmanuel Willemsen*, *Jacob Habrechtsen* en *Lieven Leendertsen* als schepenen ⁶⁹).

Doch al was nu weder een stedelijk bestuur ingesteld en haar rechtspraak geregeld, de rang van stemhebbende stad in de Provinciale zaken had zij verloren en geen afgevaardigden van haar verschenen meer op de vergaderingen der Staten als voorheen. Ofschoon nu de plaats door het bouwen van nieuwe woningen, al waren zij van kleinere afmetingen dan voorheen, het aanzien had gekregen, alsof er weder een phase van welvaart was ingetreden, was het evenwel te voorzien, dat de in allerijl in tegenweer gebrachte waterkeeringen nu zij van alle zijden door de zee waren omringd daartegen op den duur niet bestand zouden zijn. Waarbij nog kwam dat geen inkomsten meer konden worden verkregen uit de omringende verdrinken landerijen, zoodat het bestuur zich herhaalde malen om steun tot de Provincie moest wenden.

Herstel van waterkeringen

Uit de Statennotulen van 1570-1579 blijkt dat de stedelijke regeering zich alstoen tot het college van de Hoogmogenden had gewend om een toelage van 2000 gld. uit de gemeene middelen en een groote op het gemet over geheel Zeeland, tot herstel van hun dijken.

⁶⁹ Notulen der Provinciale Staten van Zeeland van 1575 pagina 168.

Ook verlangden het weder een afgevaardigde naar de Staten te zenden. Op welke verzoeken geen gunstige beslissing is gevolgd alleen werd door dit college zijn medewerking toegezegd.

Doch de *Prins van Oranje*, die eertijds als Eerste Edele van Zeeland met zijne afgevaardigden in de Staten meermalen had vergaderd trok zich het lot der stad aan, te meer daar zij zich aan zijne zijde had geschaard. Hij verleende haar op 18 Mei 1578 een octrooi, welke de voordeelige bepalingen bevatte, dat ze al het vischwater van de slikken der verongelukte watering, beoosten de Yerseke ten haren voordeele mocht verpachten en dat alle visch voor zij verder verhandeld mocht worden eerst te Reymerswale ter markt moest worden gebracht ⁷⁰). Bovendien verkregen zij de opbrengst der beden over hunne landen, zoowel van die welke binnen hare muren als daarbuiten waren gelegen, ook mochten zij de geestelijke goederen die eertijds tot de eigendommen hunner kerk en den heiligen geest hadden behoord ten hunnen bate verkoopen ⁷¹).

Uit de notulen der Provinciale Staten van Zeeland van 1585 blijkt verder, dat het stadsbestuur van wege zijn Hoogheid den Prins *van Oranje* ook den impost op het zout is geschonken, welke echter door genoemd college in zijn vergadering van den 17 Juli van dat jaar tot 2/3 van den opbrengst werd beperkt, het overige 1/3 deel kwam de "*Gemeene Saecke*" ten goede.

De opbrengst dezer belasting moest worden aangewend tot bestrijding van de kosten van het onderhoud en het herstel der waterkeeringen ⁷²).

⁷⁰ Zie eenige Oudheden uit echte stukken, deel 4, Rommerswale, door J. Ermerins, [pagina 116](#).

⁷¹ Staten notulen 1583 en 1586 pag. 393 en 394.

⁷² Zie Statennotulen 1583-1586 paginas 393 en 394.

Voor hoe langen tijd dit octrooi was verleend, vermelden de stukken niet, doch uit de latere notulen van 1607 en 1608 blijkt, dat het alstoen was geëindigd en opnieuw is verleend, terwijl dit achtereenvolgens in 1614 en 1621, tot driemaal toe dus, telkens om de zeven jaar is verlengd ⁷³).

Doch deze bepalingen, hoe voordeelig ze ook voor de stad gelijken, waren voor het daarmee beoogde doel niet toereikend, want telkens wordt in de stukken uit het laatst der XVIe en het begin der XVIIe eeuw van nieuwe verzoekschriften van wege het stadsbestuur aan de Staten gewag gemaakt, waarop meestal gunstig door dit college werd beschikt.

Zoo werden in 1588 aan de ingezetenen de vrije uitvoer van hun verse visch en de daarop te heffen licenten toegestaan ⁷⁴).

In 1590 verleende de Provincie aan het steeds requestreerende Bestuur een som van 900 £ Vlaamsch jaarlijks gedurende 7 jaren voor de verzekering van hun “Staat- en Dijkage “ ⁷⁵) terwijl in 1595 het nogmaals een bedrag van 400 £ Vlaamsch ⁷⁶) benevens de licenten op de mosselen werden geschonken.

Toen de Magistraat zich in 1605 andermaals tot de Staten had gewend om een bijdrage voor hun noodlijdende waterkeering, werd hun request alvorens daarop een beslissing te nemen, in handen gesteld van *Dierik Heyndricks*, dijkgraaf van Oud- en Nieuw Vossemeer, die daarop werd verzocht verslag omtrent den toestand uit te brengen ⁷⁷).

⁷³ Idem 1607 pagina 147.

⁷⁴ Idem 1588 pagina 6

⁷⁵ Idem 1590 pagina 65.

⁷⁶ Idem 1595 pagina 319.

⁷⁷ Zie: Statennotulen 1605 pag. 30

Wij vinden zijn rapport afgedrukt in het 4^e deel van de werken van *J. Ermerins*, getiteld: "*Oudheden uit echte stukken*", handelende over de voormalige stad Rommerswale ⁷⁸).

Uit dit verslag blijkt de desolaten toestand, waarin zich de tot waterkeering geworden wallen der stad bevonden en voorts worden daarin de noodige werken, en eenige afmetingen ook de geraamde kosten medegedeeld.

Daarin wordt gezegd, dat de lengte van den dijk gerekend van af de Oost- of de Waterpoort ook wel Vrouwepoort geheeten tot aan de Westpoort omvatte 34 bestedingen elk van 12 Putsche roeden, waarvan 408 roeden gelijk staan met 1660 Meter. Het Oostelijke gedeelte gerekend van af de Oostpoort tot aan den hoek, waar de "Tuimelaar" stond (waarmede ook een oorlogstuig of blijde kan zijn bedoeld) bij de Koepoort had een lengte van 12 bestedingen of van 144 Roeden d. i. is nagenoeg 586 Meter en het gedeelte van de wallen vanaf de Zuidpoort tot aan den zeedijk langs de Schelde bij de Westpoort had een lengte van 22 bestedingen elk van 12 Putsche roeden of 264 Roeden= 1074.15 Meter.

Toetst men deze maten aan de kaart omstreeks 1560 vervaardigd door den cartograaf *J. van Deventer*, dan stemmen de onderlinge verhoudingen vrijwel overeen en komt men tot de slotsom, dat deze ofschoon niet op schaal op ongeveer 1/7500 der ware grootte is geteekend.

Ook blijkt uit het bedoelde rapport, dat het dijkvak, dat tegenover het Westen lag het meest van de zeezijde te lijden heeft gehad. De door den Dijkgraaf van Vossemeer voorgestelde werken bestonden uit aanheelingen der belooopen met kleigrond uit de naastbijgelegen

⁷⁸ Zie: *J. Ermerins*, Eenige Zeeuwsche Oudheden uit echte stukken. Deel IV, [paginas 153-158](#)

schorren, en het bekrammen van deze en belegging met zoogenaamde schorresteen.

Voor de havendammen, die ook als golfbrekers dienst moesten doen, werden ook de noodige werken voorgesteld. De oostelijke havendam, die ook wel als het Bergsche Hoofd bekend stond, wordt daarbij gezegd eene lengte te bezitten vanaf den laagwaterrand tot aan het schor voor de stad gelegen van 23 Roeden en van daar tot aan de wallen van 21 roeden, dus vertegenwoordigende in zijn geheel een lengte van 44 Roeden of 179 Meter.

Ter versterking van dezen dam werd een rijspakwerk voorgesteld hetwelk moest reiken tot aan het gewoon Hoogwater. Dit zou een breedte moeten verkrijgen van 12 voet of van 4,059 M. en moeten bestaan uit deugdelijk rijshout met steenvulling. Ter voorkoming, dat het werk in den Winter bij kruiging van het ijs zou kunnen worden beschadigd, moesten op het zee-einde dampalen worden ingeheid, die tevens dienst zouden moeten doen als ijsbrekers.

Verder blijkt nog uit het hier aangehaalde rapport, dat de werken tot onderhoud van de waterkeering gedurende het tijdvak van 1 April 1603 tot ultimo Maart 1604 een som van 216 £ 8 sc. 8 grooten Vlaamsch of van 1298,50 gulden en van 1 April 1604 tot Februari 1605 een som 217 £ 14 scellingen Vlaamsch of een bedrag van f 1306,20 hadden gevorderd.

De geheele raming der voorgestelde nieuwe werken beliep 332 £ Vlaamsch of f 1992, terwijl volgens het oordeel van den genoemden Dijkgraaf voor het jaarlijks bekrammen met zomer- en wintermat een bedrag van 147 £ Vlaamsch of van f 882.- zou noodig zijn.

In de notulen der Provinciale Staten vindt men nog het een en ander dienaangaande vermeld. Daarin kan men lezen, dat naar aanleiding van het verslag in genoemd jaar een som van 600 Rijnsche guldens of

f840 in onze munt uitgedrukt, aan het stadsbestuur werd ter hand gesteld en in de drie daaropvolgende jaren door dit College telkens een bedrag van f 200 werd toegestaan ; dit maakt te zamen uit een bedrag van 1200 Rijnsche guldens of een som van f 1680 in onze munt uitgedrukt ⁷⁹).

Doch al deze gunstige concessies of bijdragen van de Provincie blijken toch niet voldoende te zijn geweest om de stad tegen verdere aanvallen der golven te beschermen, want reeds in het volgende jaar moest het bestuur zich weder tot de Staten om bijstand wenden, waarop dit hooge College na het advies te hebben ingewonnen van de Heeren *Soetwater en Jasper*, besloten hen mede te deelen, dat het aan de ingezetenen vrij stond, met het oog op den ongunstigen toestand der dijkage, de plaats te verlaten, waarbij zij nog eenigszins geldelijk zouden worden gesteund en zich elders te vestigen, doch dat geene gebouwen gedeeltelijk mochten worden afgebroken, noch eenige materialen hetzij steen of hout van de waterkeeringen worden weggevoerd ⁸⁰).

Uit het genotuleerde van de vergaderingen der Staten van het jaar 1607 blijkt, dat aan het Stadsbestuur weder, behalve de genoemde verlenging van het octrooi van 1578, vergunning werd verleend om alle middelen uit eigen inkomsten aan te wenden tot herstel der dijken. De leden geven daarbij als hun bejammering te kennen: *“dat het te betreuren is, dat de oude notabele stad van Zeeland zoo zeer met den ondergang wordt bedreigd”*.

In 1613 verzoekt het bestuur weder aan de Provincie om assistentie voor herstel hunner waterkeeringen. Waarop door de Staten besloten

⁷⁹ Zie Statennotulen 1005 pagina 69.

⁸⁰ Zie Statennotulen 1606 pagina 220.

werd nogmaals daarvoor een toelage uit 's lands kas toe te staan van 1200 gulden en deze som te stellen in de handen van de Heeren Commissarissen, die de stad hadden geïnspecteerd ten einde deze gelden op de meest doeltreffende wijze voor het beoogde doel te doen besteden ⁸¹).

In de notulen van 1616 wordt gezegd, dat de stad te voren in 1613 en 1614 een subsidie van 200 £ Vlaamsch voor haar werken had ontvangen, van welke bijdrage zij nu continuatie voor de volgende jaren verzocht ⁸²). Ook wordt daarin medegedeeld, dat de Heeren *De Hubert, van Ooste en Corvincx* de waterkeeringen hadden geïnspecteerd en van oordeel waren, dat voor het herstel daarvan de dijken tot een voldoende hoogte en zwaarte zouden moeten worden opgewerkt en dat met inbegrip der verbeteringen aan het havenhoofd een bedrag van 269 £ Vlaamsch of f 1614 nodig werd geoordeeld. In het jaar 1620 werd nogmaals een verzoekschrift bij de Staten ingediend om bijdrage uit 's lands kas te erlangen ten behoeve van hun noodlijdende dijkage en later blijkt ook uit de stukken, dat zelfs een som van 500 gulden daarvoor is toegestaan ⁸³).

Het volgende jaar verzocht de Magistraat, dat er van wege de Provincie eenige commissarissen zouden worden aangewezen tot het houden eener inspectie van de zeewerken, waarop hun Edelachtbaren hun te kennen gaven, dat wanneer de Heeren van de Belasting in hun stad moesten zijn, voor de verpachting der Gemeene Middelen zij dan te gelijker tijd daarnaar een onderzoek zouden instellen ⁸⁴).

Later worden de resultaten vermeld van hun bevinding, waarbij de Heeren *Werckendeter* en *Oostdijk* tegenwoordig waren geweest.

⁸¹ Zie Statennotulen 1613 pagina 112 en 113.

⁸² Zie Statennotulen 1616 pagina 57 en 158.

⁸³ Zie Statennotulen 1020 pagina 129.

⁸⁴ Zie Statennotulen 1621 pagina 34

Daaruit blijkt, dat zij oordeelden, dat de toestand het noodig maakte, dat aan de plaats werd vergund, dat alle inkomsten uit de Gemeene Middelen, die anders het geheele Gewest ten goede zouden zijn gekomen, werden aangewend ter bescherming der stad tegen den aanval der golven en daarenboven haar nog een som van 200 £ Vlaamsch te verleen voor de noodige werken, hetwelk zou moeten worden verstrekt onder bepaling, dat de aanbesteding daarvan zou geschieden onder de Directie van den Dijkgraaf te Tholen, destijds Jhr. *Philibert van Tuyll van Serooskerk* aldaar ⁸⁵).

In de notulen der Staten van het volgende jaar vindt men opgeteekend, dat weder inspectie van de zeeweringen door deskundigen werd aanbevolen, waartoe werden aangewezen behalve de bovengenoemde Dijkgraaf, de Heer *Marinus Corvincx*, burgemeester te Tholen ⁸⁶).

Stormvloed 8 maart 1625

Zeer noodlottig moet ook den stormvloed van 8 Maart 1625 voor de plaats geweest zijn, daar reeds korten tijd na dit gebeuren de Heeren *Manmaker* en *Van Stavenisse* gelast werden een onderzoek naar den desolaten toestand, waarin de dijken zich bevonden, in te stellen, onder mededeeling, dat zoo noodig reeds dadelijk over een bedrag van 800 à 900 gulden kon worden beschikt ⁸⁷).

Uit hun rapport vermeld in de notulen is na te gaan, dat de Heeren het advies hadden ingewonnen van den Commies *De Putter* en hun bevinding gaf in de vergadering der Staten tot een levendige discussie aanleiding.

⁸⁵ Zie Statennotulen 1621 pagina 173.

⁸⁶ Zie Statennotulen 1622 pagina 199.

⁸⁷ Zie Statennotulen 1625 pagina 235

Hun oordeel in de vergadering van 19 Juli was zeer verschillend, wat de toe te stane bijdragen betreft, er waren zelfs afgevaardigden onder hen o.a. die van wege de stad Goes die meenden, dat met al die toelagen uit 's lands kas de plaats toch niet meer te redden was en dat dergelijke rampen als bij den laatsten stormvloed veroorzaakt zich in 't vervolg meermalen zouden kunnen herhalen.

Door een ander lid werd er evenwel op gewezen, dat het bewaren der stad voor den ondergang aan te bevelen was, want alzoo drukte hij zich daarbij uit: *“wat de eene plaats van ons geweest overkomt kan ook de andere treffen”*. Daarenboven werd er door hem nog op gewezen, dat hare ligging nog eenige bescherming bood, bij Zuid-Westelijke stormen, voor de dijkagien van de aan den rechteroever van de Schelde gelegen polders van Tholen.

Eindelijk werd ongeacht de ingebrachte bezwaren toch besloten nogmaals een bedrag van 1200 gulden toe te staan onder bepaling, dat deze som uitsluitend moest worden bestemd voor de waterwerken der plaats en niet aan de dijken der daar in de omgeving gelegen overstroomde polders ⁸⁸).

Dat daarna ook werken zijn uitgevoerd kan blijken uit de Statennotulen van 1 Mei 1626, waarbij nog aan de uitvoerders wordt gelast de schorresteen der oude waterkeeringen te vervoeren naar het nieuwe werk ⁸⁹).

In de latere stukken vindt men van geen verzoeken van de stad om bijdragen uit 's lands kas meer gewag gemaakt. Verkeerde deze toen niet meer in den gevaarlijken toestand als voorheen of had men eindelijk inziende, dat elke poging tot haar behoud toch op den duur te

⁸⁸ Zie Statennotulen van 1625 pag. 282, 284, 293, 321 en 322.

⁸⁹ Zie Statennotulen van 1626 pagina 208.

vergeefs zoude zijn, daarom in beginsel besloten haar aan de golven prijs te geven.

Wie zal het ons mededeelen ?

De stad wordt verlaten

Doch het laatste is wel het meest aanneembare want in 1629 blijkt de toestand dermate te zijn verergerd, dat de toen daar dienst doende predikant Ds *Samuel Schepens* het raadzaam vond de stad metterwoon te verlaten en aan de Classis verzocht zich op het Oudeland in Schakerloo te mogen vestigen. Waaraan ook gevolg is gegeven.

En nog nauwelijks drie jaren later verneemt men, dat de inwoners zich er ook niet meer veilig achtten en besloten hadden haar oude woonstede vaarwel te zeggen.

In het jaar 1633 was de oude stad Reymerswale zoo goed als geheel verlaten, alleen waren het groote zwermen zeevogels, die er hun nesten bouwden, en hun krijschend geluid deden hooren, die alleen nu en dan gestoord werden door omdwalende visschers die voor hun bedrijf er het geschikte getij afwachtten.

De bewoners hadden zich in ander plaatsen gevestigd en vooral ook de gemeenten Bergen op Zoom, Tholen en Yerseke kregen er een groot gedeelte van, alwaar zij nog langen tijd in bepaalde wijken onder dak hadden gekregen en een eenzelvig volkje vormden.

Hun geslachtsnamen, die in oude bescheiden voorkomen, treft men aldaar nog heden ten dage aan als: *Mol, Wagtho, de Haas, Kurvink, Camhoofd, Verkamman, Vlasman* e. a. doch ook die van meer aanzienlijken als de *Oliphants, van Duyveneess, van Schoudee* en van *Couwerve* die hier van lieverlede verdwenen zijn.

Het volgende jaar of in 1634 zijn de gebouwen en de straatkeien voor afbraak verkocht.

Men vindt in de notulen der Edelachtbare Heeren Gecommitteerde Raden van de Provincie Zeeland van 15 April en ook in het werk van J. Ermerins een en ander daaromtrent medegedeeld ⁹⁰).

Daaruit blijkt, dat de verkoop een som van 98 £ 11 sc. 8 g. of f. 591,50 heeft opgebracht. Met welk bedrag eenige oude schulden en renten zijn gedelgd.

Daarbij komen voor, *Jan Copvaart* van Schoudee als baljuw, de burgemeester *Marinus Camhoofd* en *Marinus Jacobse* en den thesaurier *David Schepens*, welke wel als de laatste vertegenwoordigers van het bestuur der stad zullen moeten worden aangemerkt.

Beroemde personen

Onder de beroemde personen, die in de voormalige veste geleefd of geboren zijn moeten worden genoemd, behalve de vele telgen van het geslacht der Heeren van Reymerswale en Loodijke die zich in verschillende hoge posten hebben onderscheiden en waaronder er ook zijn, die als beroemde aanvoerders in den krijg hebben uitgeblonken; *Marinus van Reymerswale* of *De Seeuw*, werkzaam geweest als kunstschilder van 1521 tot 1560, vervolgens *Nicolaas de Conflita* alias *van Crompvliet*, vermaard poëet en een tijdgenoot van *Cornelis van Reymerswale*, die in de tweede helft der XVIe eeuw geleefd heeft en aldus is genoemd naar zijn geboorteplaats, welke het heeft gebracht tot hoogleeraar in de godsgeleerdheid aan de hoogeschool te Leuven; hij was op het laatst der XVIe eeuw ook Deken in de kerk te Veere en leefde nog in 1575.

⁹⁰ Zie: J. Ermerins: Eenige Zeeuwsche Oudheden uit echte stukken, opgehelderd en aan het licht gebracht. [Deel 4 pagina 168-171](#).

Tot slot

Wij eindigen deze bijdrage met er op te wijzen, dat we daarin al menige onbekende zaak betreffende de voormalige stad, die in de oude bescheiden verscholen lag, naar voren hebben gebracht, doch dat mogelijke latere vondsten of een grondig archeologisch onderzoek op de plaats waar zij eenmaal gelegen heeft wellicht nog veel zouden kunnen ophelderen.

Ieder getij sluiten zich de zilte golven boven haar grondslag en worden de laatste overblijfselen van haar bestaan meer en meer uitgewischt.

Tholen, 7 Mei 1934.

C. HOLLESTELLE

Opmerkingen bij deze ‘herpublicatie’

Met de in het bestand opgenomen koppelingen bij de hiervoor opgenomen afbeeldingen is gemeend dat voldoende op de herkomst is geattendeerd.

De diverse delen van deze publicatie zijn in de Geertruydsbronnen te vinden in de volgende 8 verwijzingen:

Hollestelle	C.	De voormalige stad Reymerswale (1/8)	1932	125
Hollestelle	C.	De voormalige stad Reymerswale (2/8)	1932	183
Hollestelle	C.	De voormalige stad Reymerswale (3/8)	1933	32
Hollestelle	C.	De voormalige stad Reymerswale (4/8)	1933	65
Hollestelle	C.	De voormalige stad Reymerswale (5/8)	1933	116
Hollestelle	C.	De voormalige stad Reymerswale (6/8)	1933	172
Hollestelle	C.	De voormalige stad Reymerswale (7/8)	1934	32
Hollestelle	C.	De voormalige stad Reymerswale (8/8)	1934	83

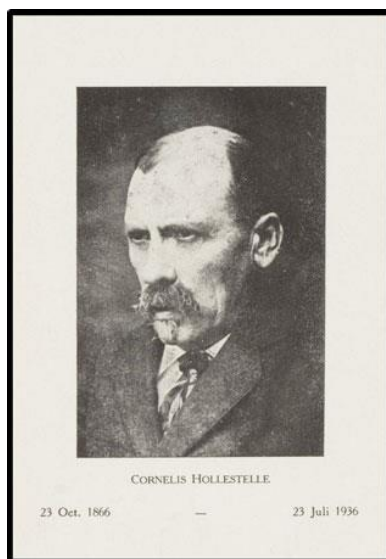
Omwille van de leesbaarheid zijn in de tekst tussenkopjes geplaatst, die in de oorspronkelijk publicatie niet voorkomen.

In Memoriam Cornelis Hollestelle.

Op 23 Juli 1936 overleed te Tholen, vrij onverwacht, na een wankel gezondheid van meerdere maanden onze zeer gewaardeerde medewerker, de heer Cornelis Hollestelle. Op 14 Juli nog mochten wij een schrijven van hem ontvangen, meldende zijn aansterkende gezondheid en zijn verlangen naar een spoedig mondeling onderhoud. Het is, helaas, de laatste brief geweest die wij mochten ontvangen van dezen zeer uitzonderlijken man wiens geheele leven gewijd was aan de hulpvaardigheid voor anderen, voor zoover zijn historische kennis daarvoor dienstbaar gemaakt kon worden.

C. Hollestelle werd geboren te Ellewoutsdijk (Z) op 23 October 1866 en bereikte alsoo den leeftijd van bijna 70 jaren. Hij was de zoon van den bekenden historicus A. Hollestelle die, van zeer nederige afkomst, zich door zijn onvermoeiden arbeid en voortreffelijken aanleg wist op te werken tot opzichter bij 's Rijks Waterstaat, Wethouder van Tholen en ten slotte Lid der Prov. Staten van Zeeland welk ambt door hem meerdere tientallen jaren is bekleed. Na de toenmalige Rijks H. B. S. met 3-jarige cursus te Bergen op Zoom te hebben bezocht, waarvan hij een der eerste leerlingen is geweest, werd Cornelis Hollestelle opgeleid voor waterbouwkundig opzichter en was aanvankelijk in Ned. Indië als zoodanig bij 's Lands Burgerlijke Werken in dienst.

Bij zijn terugkomst uit Indië in het ouderlijk tehuis te Tholen had de vader juist zijn belangrijk werk over de Honte en het eiland Borssele voltooid welke studie de volle belangstelling van den jongen Hollestelle trok, die zich van stonde af aan, onder de hoogst bekwame leiding van zijn Vader ging toeleggen op historie en archiefwezen. Vader Hollestelle nam destijds het ambt van Archivaris der Gemeente Tholen waar doch was genoodzaakt dit neer te leggen bij zijn benoeming tot Gemeenteraadslid. De zoon werd nu tot zijn opvolger benoemd en drukte het voetspoor zijns Vaders waarbij hij steeds nog mocht genieten van de rijpe ervaring en gedegen kennis van dezen. Het baanbrekend werk van Hollestelle Sr. en de vrucht van talrijke historische

nasporingen van dezen, verricht en neergelegd o. a. in zijn “Geschiedkundige Beschrijving van Tholen en Omstreken” en de Geschied- en Waterstaatkundige beschrijving van het eiland Tholen, voor welk laatste werk Cornelis de talrijke fraaie kaarten teekende, waren spoedig voor Hollestelle Jr. geheel zijn geestelijk eigendom geworden en, aangespoord door het voorbeeld zijns Vaders, leverde hij tal van bijdragen in meerdere Tijdschriften en couranten.

Vanaf de oprichting van ons Tijdschrift mochten wij Hollestelle onder onze vooraanstaande medewerkers rekenen en bijna geen afleveringen zijn er verschenen waarin met een korte of lange bijdrage van zijn hand voorkwam, zoo mogelijk verlucht door afbeeldingen en met door hem zelf geteekende kaarten.

Geschreven in een onderhoudende stijl, ietwat ouderwets gekleurd en gaarne eenigszins uitvoerig verhalend, waren zijn artikelen ontspannend en leerzaam tevens.

Zijn tarijke betrekkingen als archivaris der Gemeente Tholen, Archivaris der Ned. Hervormde Kerk, Correspondent van de Rijkscommissie voor Monumentenzorg te Tholen en Sint Philipsland en meerdere Administratieve functies verhinderden hem niet om zijn zeer uitgebreide kennis van locale geschiedenis en genealogie ten dienste te stellen van belangstellenden en geen moeite werd door hem ontzien om uitvoerige schriftelijke inlichtingen te verschaffen.

Met Hollestelle, de plaatselijke historicus, par excellence, levende traditie zijns Vaders, de hulpvaardigheid in persoon wiens verdiensten niet steeds naar waarde geschat zijn, is wederom heengegaan een dier oude garde wiens plaats on vervulbaar is De stille, bescheiden, in zich zelf gekeerde man heeft we ruimschoots zijn deel gehad van de moeilijkheden des levens waarin hij zich troostte met een gelatenheid die treffend was.

Voor een niet gering deel waren voor hem studie en arbeid de schragen die hem steunden en die hem de berusting brachten die voor menigeen iets wonderbaarlijks had. De diepe godsdienstzin die hem de verschijnselen deed waarnemen “sub specie aeternitatis” en die ook zijn Vader eigen was deed hem afkeerig staan tegenover het tegenwoordige wereldbeeld waarvan hij totaal, “abhanden gekomen” was.

De Redactie van Sinte Geertruydsbronne betuigt gaarne hare groote dankbaarheid voor de krachtige steun die de geachte overledene aan het Tijdschrift heeft verleend en gaarne zal het zijne nagedachtenis in erkentelijke herinnering bewaren.

Hij ruste in Vrede.

B.